

Nazari, K., & Aghajari, S. H. (2026). Economic attitudes of a Chinese muslim literatus in the middle Period: Wang Daiyu's formulation of the concept of Filial Piety within the framework of Confucian Cultural beliefs. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 18(4), 93-125. doi: 10.22035/isih.2026.5718.5285

 <https://doi.org/10.22035/isih.2026.5718.5285> URL: https://www.isih.ir/article_586.html

2008-4641 / © The Authors. This is an open access article under the CC BY 4.0 license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).

Research Paper

Economic attitudes of a Chinese muslim literatus in the middle Period: Wang Daiyu's formulation of the concept of Filial Piety within the framework of Confucian Cultural beliefs

Koohsar Nazari¹, Seyyed Hashem Aghajari^{2*}

Received: Aug. 1, 2025; Accepted: Feb. 13, 2026

ABSTRACT

The concept of filial piety, as one of the foundational concepts of traditional Chinese thought, has long been a source of political and economic debate due to its conceptual ambiguity and multiple layers of meaning. Drawing on an interdisciplinary approach and employing the framework of Conceptual History, inspired by the work of Reinhart Koselleck, this study examines the following question: How did Wang Daiyu, in the context of the political and economic crises of the late Ming dynasty, understand economic life through the conceptual relationship between filial piety and its counter-concept, loyalty? The findings demonstrate that Wang Daiyu appropriated the Confucian concepts of filial piety and loyalty and incorporated them into Islamic religious discourse as well as the social and political life of Chinese Muslims. While he did not adopt every dimension of the Confucian understanding of filial piety, he reconfigured the relationship between these concepts by placing loyalty and obedience to God above obedience to the ruler and to one's parents. At the same time, he accepted the Confucian conception of political authority and the emperor's status as the "Son of Heaven." Like Confucian thinkers, Wang regarded the state, with the emperor at its apex, as responsible for regulating economic affairs and securing the livelihood and material welfare of the people. In his thought, therefore, filial piety was not merely an ethical virtue but also a fundamental politico-economic concept. His political-economic outlook substantially converged with the Confucian understanding of economic governance and with the broader premodern Chinese conception of the relationship between politics and the economy.

Keywords: Ming period, Confucianism, Islam, filial piety, loyalty, politics, economy

1. PhD Candidate, Department of History, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

✉ koohsarnazari@gmail.com

2. Professor, Department of History, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

✉ h_aghajari@yahoo.com

*Corresponding Author

Interdisciplinary Studies
in the Humanities

Volume 18
Issue 4
Autumn 2026

INTRODUCTION

The intellectual history of Muslims in China represents a unique case of cross-cultural synthesis, where Islamic monotheism encountered the deeply rooted social and ethical structures of Confucianism. Historically, the socio-political and economic conduct of Chinese Muslims has been under-researched due to a scarcity of primary sources written by the community itself during the medieval period. This changed significantly during the Ming Dynasty (1368–1644) with the emergence of the *Han Kitab* school—a movement of Chinese-speaking Muslim scholars known as the *Hui-Ru*. These scholars translated and interpreted Islamic concepts using the vocabulary of Confucianism, Taoism, and Buddhism, effectively facilitating the integration of Muslims into the Chinese imperial structure as loyal subjects rather than resident aliens.

Wang Daiyu (c. 1580–1660), recognized as the inaugural figure of this tradition, lived during a period of profound upheaval marked by the collapse of the Ming Dynasty and the rise of the Qing. His era was defined by systemic crises, including internal rebellions, famine, plague, and economic volatility. Writing as a descendant of imperial astronomers, Wang sought to reconcile the "Pure and True Teaching" (Islam) with the prevailing Confucian socio-economic order. The primary focus of this research is to investigate how Wang reformulated the fundamental concept of *Xiao* (Filial Piety) and its counter-concept *Zhong* (Loyalty) as a multi-layered political-economic framework to address the challenges of his time.

METHODOLOGY

This study employs an interdisciplinary interpretive approach, drawing heavily on the "Conceptual History" (*Begriffsgeschichte*) formulated by the German historian Reinhart Koselleck. The methodology is built upon the distinction between mere words and "fundamental concepts," which are characterized by their multi-layered meanings and their role as sites of semantic struggle between competing social or religious groups.

The analytical framework consists of three levels:

1. **Diachronic Analysis:** This involves tracking the historical evolution of the concept of *Xiao* from the Western Zhou dynasty through its legalistic and political transformations in the Han, Tang, and Song periods. It examines how Filial Piety evolved from a ritualized ancestral cult into a state-sponsored ideology for maintaining social order.

2. **Synchronic Analysis:** This examines the "semantic field" within Wang Daiyu's major works, specifically *The Real Commentary on the True Teaching* (1642), *The Great Learning of Islam*, and *Real Answers to Important Questions*. It analyzes how

Xiao interacts with its contemporary counter-concepts, particularly *Zhong* (Loyalty to the ruler).

3. Spatio-Temporal Analysis: Utilizing Koselleck's categories of "Space of Experience" (the present past) and "Horizon of Expectation" (the present future), the research evaluates how Wang's personal and generational experience as a Chinese Muslim informed his expectations for a stable, just, and economically viable society. This includes the study of his specific metaphors, such as the "Heart and Body," which bridge Neo-Confucian physiology with Sufi Islamic spiritual anatomy.

FINDINGS

The research identifies that Wang Daiyu utilized Confucian terminology not merely for linguistic convenience, but as a systematic foundation for an Islamic political economy. His findings can be categorized into four primary areas:

A. The Redefinition of Political Loyalty and Sovereignty: Wang adopted the Confucian structure of sovereignty, accepting the Emperor as the "Son of Heaven" responsible for the world's order. However, he introduced a critical theological shift by subordinating the Emperor to the "One True God" (Allah). In Wang's hierarchy, true loyalty (*Zhong*) to the state is only possible if one is first loyal to the Creator. He argued that the state is a "common house" where different groups must coexist peacefully, and he positioned the Islamic "Pure and True Teaching" as the most effective path to achieving the Confucian goal of "Great Harmony."

B. The "Heart and Body" Metaphor as a Governance Model: Influenced by the Neo-Confucianism of Wang Yangming and the Sufi teachings of the *Kubrawiyya* order, Wang employed the metaphor of the "Heart and Body" to describe the state. He posited that the King is the "Heart" of the body politic; just as a sincere heart ensures a healthy body, a virtuous and just ruler ensures a stable and prosperous nation. This tied the success of the economy and social security directly to the moral and spiritual integrity of the political leadership.

C. Filial Piety as a Political-Economic Concept: Wang transformed the ethical-ritual definition of *Xiao* into a "fundamental political-economic concept." In the context of pre-modern China, where economics was not an independent discipline but was embedded in social management (*Jing-ji*), *Xiao* served as the mechanism for ensuring the "livelihood" of the family and the state. Wang identified specific "non-filial" behaviors that were economic in nature, such as the failure to provide for the physical sustenance of parents and the neglect of education for future generations. By framing the provision of food, goods, and knowledge as a religious and filial duty, Wang linked Islamic charity with Confucian social stability.

D. Economic Ethics and Resource Management in Crisis: Reflecting the dire conditions of the late Ming period, Wang addressed specific economic behaviors:

Abstract

Interdisciplinary Studies
in the Humanities

Volume 18
Issue 4
Autumn 2026

Hoarding and Usury: Wang condemned the hoarding of grain during famines as a sin more egregious than usury. He argued that while the usurer merely seeks profit, the hoarder actively prays for the misery of the people to drive up prices.

Agricultural Preservation: In a strategic move to maintain social harmony and preserve agrarian productivity, Wang suggested restricting the slaughter of cattle. He argued that cattle should be reserved for labor and religious sacrifice rather than the "pleasure of the palate," reflecting a pragmatic adaptation to the Chinese agrarian economy.

Resource Allocation: He critiqued the production of alcohol, suggesting that land used for "sweet rice" (for wine) should be diverted to regular rice production to eradicate hunger and poverty.

CONCLUSION

Wang Daiyu, as a Confucian literatus and Muslim theologian, extricated the foundational concept of *xiao* (filial piety) from its purely ethical-ritual context and transformed it into a basis for a simultaneous political and economic formulation. By placing loyalty and obedience to God above obedience to both the ruler and one's parents, he preserved the vertical structure of Confucian loyalty while binding its ultimate legitimacy to the will of the Creator. Consequently, the emperor's responsibility—as the "Son of Heaven"—to organize economic affairs and secure the people's livelihood was redefined not as an autonomous political right but as a duty owed to God. This, precisely, constitutes the answer to the fundamental research question: Wang's economic outlook, amid the politico-economic crises of the late Ming, consisted of a reconfiguration of the concept of filial piety into a politico-economic concept wherein ensuring the welfare and sustenance of society was simultaneously a duty to the parent-ruler and an act of worship before God. This outlook aligns fully with the premodern Chinese pattern in which the "economy" was not understood as a domain independent of politics and ethics but was instead interwoven into social, political, and cultural life. Like other Confucian thinkers, Wang holds the state, and at its head the emperor, responsible for economic coordination, the establishment of distributive justice, and the satisfaction of the people's essential needs. His fundamental divergence lies in linking this responsibility to a theological obligation; in other words, service to parents and loyalty to the ruler only acquire meaning when they are deployed in the service of the Creator and directed toward meeting the needs of His creatures. In this manner, the concept of "filial piety" in Wang's thought transcends a purely ethical concept and becomes a "fundamental politico-economic concept" that simultaneously binds together political legitimacy, social cohesion, and the public livelihood of Muslims. It is worth noting that Wang Daiyu's work represents the sole surviving written source by a Chinese Muslim thinker that presents a coherent politico-economic formulation grounded in the Confucian conceptual heritage and its monotheistic reinterpretation.

NOVELTY

The novelty of this research lies in its pioneering effort to move beyond the traditional theological and philosophical interpretations of Wang Daiyu's works, offering instead the first systematic reconstruction of his political-economic worldview during the late Ming crisis. By uniquely applying Reinhart Koselleck's methodological framework of Conceptual History to the Han Kitab tradition, the study reveals how Wang transformed the ethical-ritual concept of Filial Piety (Xiao) into a foundational political-economic category that links Islamic monotheism with Confucian social management. This innovative approach demonstrates how Wang creatively subordinated imperial sovereignty to divine authority while simultaneously identifying the provision of public livelihood as both a religious mandate and a state responsibility. Furthermore, the research provides a rare interdisciplinary bridge between Sufi spiritual anatomy and Neo-Confucian governance, marking a significant scholarly advancement in understanding the historical participation of Muslims within the Chinese imperial structure as active contributors to its economic and political discourse.

Conflict of Interest

The authors declare that there is no conflict of interest regarding this research.

Funding

This Article received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

BIBLIOGRAPHY

- Anderson, N. A. (2015). Reinhart Koselleck on the history of concepts. In Heidari et al. (Eds.), *Theory and reality*. Tehran, Iran: Tisa Publications.
- Baishouyi. (1992). *Baishouyi minzu zongjiao lunji* [Collected essays on ethnicity and religion]. Beijing Shifan Daxue Chubanshe. [In Chinese]
- Bayani, S. (1992). *Religion and state in Iran during the Mongol period: From the formation of the regional Mongol rule to the establishment of the Ilkhanid state* (Vol. 1; Hadi Alamzadeh & Reza Farrokhfal, Eds.). Tehran: University Publishing Center.
- Ben-Dor Benite, Z. (2005). *The Dao of Muhammad: A cultural history of Muslims in late imperial China* (Vol. 248). Brill.
- Ben-Dor Benite, Z. (2008). The Marrano emperor: The mysterious bond between Zhu Yuanzhang and the Chinese Muslims. In S. Delivré (Ed.), *Long live the emperor: Uses of the Ming founder across six centuries of East Asian history* (pp. 275–308). Harvard University Asia Center.
- Broomhall, M. (1910). *Islam in China: A neglected problem*. Morgan & Scott.
- Chan, A. K. L., & Tan, S.-H. (Eds.). (2004). *Filial piety in Chinese thought and history*. RoutledgeCurzon.
- Chen, H. (1911). *The economic principles of Confucius and his school*. Longmans, Green & Co.
- Constant, F. (2013). *The mandate of Heaven and the Great Ming Code*.
- Du, S., & Chen, J. (1998). *Huihui tianwenxue shi yanjiu* [A study of the history of Hui astronomy]. Ningxia Renmin Chubanshe. [In Chinese]
- Elman, B. A. (2000). *A cultural history of civil examinations in late imperial China*. University of California Press.
- Farmer, E. L. (Ed.). (1995). *Zhu Yuanzhang and early Ming legislation: The reordering of Chinese society following the era of Mongol rule* (Vol. 34). Brill.
- Jiang, Y. (2005). *The Great Ming Code (Da Ming lü)*. University of Washington Press.
- Jinbo, L., & Huihua, N. (2012). Confucian filial piety, economic growth and divergence among civilizations. *Social Sciences in China*, 33(4), 69–88. <https://doi.org/10.1080/02529203.2012.731802>
- Koselleck, R. (2022a). *Conceptual history: Foundations of the new theory of history* (Isa Abdi, Trans.). Tehran, Iran: Farhaneh Publishing.
- Koselleck, R. (2022b). *Introduction to fundamental historical concepts: The history of the transformation of the concept of crisis* (Bahram Joodi, Trans.; 1st ed.). Tehran, Iran: Gam-e Now Publishing.

- Li, Q. H., Ma, Y. H., Wang, N., Hu, Y., & Liu, Z. Z. (2020). Overview of the plague in the late Ming dynasty and its prevention and control measures. *Traditional Medicine Research*, 5(3), 136–144. <https://doi.org/10.12032/TMR20200222166>
- Lin, C., Peach, T., & Fang, W. (Eds.). (2014). *The history of ancient Chinese economic thought*. Routledge.
- Mills, J. V. G. (2020). *Ma Huan's travel account: Wonders of the Silk Road from China to Iran based on the Fengqingchun manuscript* (Saeid Karimpour, Trans.; 2nd ed.). Tehran, Iran: Qoqnoos Publishing.
- Murata, S. (2000). *Chinese gleams of Sufi light: Wang Tai-yü's Great Learning of the Pure and Real and Liu Chih's Displaying the Concealment of the Real Realm, with a new translation of Jāmi's Lawā'ih by William C. Chittick*. State University of New York Press.
- Murata, S. (Ed.). (2017). *The first Islamic classic in Chinese: Wang Daiyu's Real commentary on the true teaching*. State University of New York Press.
- Murata, S., Lee, C. Y., Liu, Y., Ma, M., & Yang, G. (2023). *The Islamic-Confucian synthesis in China*. Bloomsbury Academic.
- Petersen, K. (2013). The heart of Wang Daiyu's philosophy: The seven subtleties of Islamic spiritual physiology. *Journal of Sufi Studies*, 2(2), 177–201. <https://doi.org/10.1163/22105956-12341254>
- Petersen, K. (2018). *Interpreting Islam in China: Pilgrimage, scripture, and language in the Han Kitab*. Oxford University Press.
- Radice, T. (2017). Confucius and filial piety. In A. K. L. Chan (Ed.), *A concise companion to Confucius* (pp. 185–207). Wiley Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118783863.ch9>
- Ramharmazi, N. S. (1969). *The wonders of India* (M. Malekzadeh, Trans.). Tehran, Iran: Iran Culture Foundation.
- Rawski, T. G., & Li, L. M. (Eds.). (2018). *Chinese history in economic perspective* (Vol. 13). University of California Press.
- Reid, A. (1993). *Southeast Asia in the age of commerce, 1450–1680: Vol. 2. Expansion and crisis*. Yale University Press.
- Ricci, M. (2008). *The China book* (M. Zaman, Trans.; Lu Jin, Introduction, Editing, and Comparison with earlier Chinese, English, and Italian translations; Mozafar Bakhtiar, Foreword). Tehran, Iran: Center for Research on Written Heritage.
- Robert Andre LaFleur. (2016). *Books that matter: The Analects of Confucius*. The Great Courses.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

Interdisciplinary Studies
in the Humanities

Volume 18
Issue 4
Autumn 2026

- Rossabi, M. (2015). *From Yuan to modern China and Mongolia: The writings of Morris Rossabi* (Vol. 6). Brill.
- Rowe, W. T. (2009). *China's last empire: The Great Qing*. Harvard University Press.
- Sima Qian. (1994). *The Grand Scribe's Records* (Vol. 7). Indiana University Press.
- Steinhardt, N. S. (2018). *China's early mosques*. Edinburgh University Press.
- Wain, A. (2016). Islam in China: The Hān Kitāb tradition in the writings of Wang Daiyu, Ma Zhu and Liu Zhi, with a note on their relevance for contemporary Islam. *Islam and Civilisational Renewal*, 7(1), 27–46.
- Wang, D. (1999). *Qingzhen daxue* [The Great Learning of Islam]. Ningxia Renmin Chubanshe. [In Chinese]
- Wang, D. (1999). *Zhengjiao zhenquan* [A true explanation of the orthodox teaching (Islam)] (Y. Zhengui & T. Dajun, Trans.). Ningxia Renmin Chubanshe. [In Chinese]
- Yuxiu, M., & Feng, C. Q. (2013). The study of Islam and Islamic economic thought in China. *World Journal of Islamic History and Civilization*, 3(1), 21–27. <https://doi.org/10.5829/idosi.wjihc.2013.3.1.3103>
- Zhang, C. E. (2020). *Performing filial piety in Northern Song China: Family, state, and native place*. University of Hawai'i Press.
- Zong, Y. (2016). Between praise and prohibition: How the Ming state coped with extreme filiality. *Ming Studies*, 73, 30–50. <https://doi.org/10.1080/0147037X.2016.1142178>

مقاله پژوهشی

نگرش اقتصادی یک ادیب مسلمان چینی در دوره میانه: صورتبندی وانگ دی‌یو، از مفهوم تعهد فرزندی در چارچوب باورهای فرهنگی کنفوسیوسی

کوهسار نظری^۱، سیدهاشم آقاجری^۲*

دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۱۰؛ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۲۴

چکیده

مفهوم «تعهد فرزندی» (شیائو) به عنوان یکی از مفاهیم بنیادین اندیشه سنتی چین، به دلیل ابهام و چندلایگی در آن همواره بستر ساز مناقشات سیاسی و اقتصادی در فرهنگ کنفوسیوسی بوده است. این پژوهش با رهیافتی بینارشته‌ای و بر پایه «تاریخ مفهومی» (با الهام از نظریات راینهارت کوزلک)، به دنبال پاسخ به این پرسش است که وانگ دی‌یو در بستر بحران‌های سیاسی-اقتصادی اواخر دوره مینگ، در پرتو تعهد فرزندی و پادمفهوم وفاداری چه نگرشی نسبت به اقتصاد داشته است؟ روش پژوهش، تلفیقی از تحلیل در زمانی (ردیابی تحول مفهوم در تاریخ اندیشه چین) و تحلیل همزمانی (بررسی میدان معنایی آن در سه اثر اصلی وانگ) است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد: وانگ دی‌یو، با اقتباس مفاهیم «تعهد فرزندی» و «وفاداری» از اندیشه کنفوسیوسی، ضمن وارد کردن آن‌ها به متون دینی و حوزه زندگی اجتماعی و سیاسی مسلمانان چین، بدون پذیرش جزئیات تعهد فرزندی و تنها با قراردادن وفاداری و اطاعت از خداوند در مرتبه پیش از اطاعت از فرمانروا و اطاعت از والدین، اندیشه کنفوسیوسی درباره حاکمیت سیاسی و جایگاه امپراتور به مثابه «فرزند آسمان» را می‌پذیرد. او همانند اندیشمندان کنفوسیوسی دولت و در رأس آن امپراتور را مسئول سامان‌دهی امور اقتصادی و تأمین معاش و مایحتاج مردم معرفی می‌کند. مفهوم «تعهد فرزندی» در اندیشه او، نه تنها یک مفهوم اخلاقی، بلکه یک «مفهوم بنیادین سیاسی-اقتصادی» بوده است. وانگ در پرتو مفهوم بنیادین تعهد فرزندی و تحت تأثیر اخلاق خانوادگی در سنت کنفوسیوسی، مشروعیت سیاسی، اقتصاد و معیشت عمومی مسلمانان را به هم مرتبط می‌سازد. نگاه سیاسی-اقتصادی او با نگرش اقتصادی کنفوسیوسی و با الگوهای پیشامدرن سیاست و اقتصاد در چین همپوشانی دارد.

کلیدواژه‌ها: دوره مینگ، کنفوسیوس‌سیسم، اسلام، تعهد فرزندی، وفاداری، سیاست، اقتصاد

۱. دانشجوی دکتری تاریخ اسلام، گروه تاریخ، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
kohsarnazari@gmail.com

۲. استاد گروه تاریخ، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
h_aghajari@yahoo.com

* نویسنده مسئول

۱. مقدمه

درک ما از سلوک و اخلاق سیاسی و اقتصادی مسلمانان چینی، به عنوان پیروان و عاملان دین اسلام در بستر جامعه چینی و در تعامل و ارتباط با اندیشه‌های کنفوسیوسی، دائویی و بودایی، به دلیل کمبود منابع تاریخی دسته اول و نبود متون تاریخی نوشته شده از سوی مسلمانان چین، در مقایسه با سایر جنبه‌های تاریخ اجتماعی آنان، بسیار محدود است. در نتیجه نحوه کنش و فعالیت آنها در ساختار سیاسی و اقتصادی امپراتوری با سؤالات و ابهامات بسیاری روبه‌رو است.

دوران سلسله مینگ (۱۳۶۸-۱۶۴۴ میلادی)، از ادوار مهم تاریخ چین به شمار می‌رود. در بطن تغییر و تحولات این دوره، مکتب «کتاب هان»^۱ متشکل از مجموعه‌ای از اندیشمندان مسلمان چینی‌زبان با عنوان هوئی‌رو^۲، در مناطق شهری شرق چین و دلتای یانگ‌تسه (جیانگ‌نان) (بنایت^۳، ۲۰۰۵، ۵-۶)، به ترجمه متون اسلامی از زبان فارسی و عربی به زبان چینی اقدام کردند (وانگ^۴، ۲۰۱۷، ۲). این تحول، نقش اساسی در پذیرش مسلمانان به عنوان اتباع امپراتوری چین و نه به عنوان بیگانگان، از سوی جامعه چینی ایفا نمود و همزمان بستری برای امکان حضور سیاسی، اجتماعی و دینی مسلمانان در ساختار سیاسی و اجتماعی جامعه چین فراهم آورد. آثار و ترجمه‌های انجام شده توسط نویسندگان و مترجمان کتاب هان، از جمله منابع ارزشمند برای بررسی و ترسیم تاریخ اندیشه اسلامی-چینی محسوب می‌شوند. آثار وانگ دی‌یو به عنوان نخستین نویسنده کتاب هان در اواخر دوره مینگ و اوایل دوره چینگ، از مهمترین منابع برای فهم و ترسیم زندگی سیاسی و اقتصادی مسلمانان در چین و نیز بازسازی نگرش اقتصادی او می‌باشد.

اطلاعات تاریخی چندانی درباره زندگی وانگ دی‌یو وجود ندارد. وانگ دی‌یو^۵ نخستین نویسنده و مترجم کتاب هان در دوره مینگ، مشهور به «پیر مرد چن هوئی/اصیل

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۹۴

دوره ۱۸، شماره ۴

پاییز ۱۴۰۵

پیاپی ۷۲

1. Hàn Qì Tā Bù
2. Huiru
3. Benite
4. Wang
5. Wáng Dàiyú

هوئی / مسلمان»^۱ (وانگ، ۲۰۱۷، ۲؛ وانگ^۲، ۱۹۹۹، ۲، ۴۱۱)، تقریباً بین سال‌های ۱۵۸۰ تا ۱۶۶۰ میلادی همزمان با فرمانروایی چهار امپراتور پایانی مینگ، می‌زیسته است. وانگ اجداد خود را اهل تیانفانگ معرفی می‌کند که در دوره مینگ و در زمان امپراتور گائو، به نشانه ادای احترام به نانجینگ آمدند و در «دفتر تقویم سلطنتی»، مسئولیت محاسبه و اصلاح تقویم را بر عهده گرفتند (وانگ، ۲۰۱۷، ۳۵). تیانفانگ به معنای «خانه بهشتی» یا «خانه آسمانی»، به طور خاص برای کعبه در مکه و عربستان استفاده می‌شود. ماهوان در سفرنامه‌اش برای توصیف مکه از این اصطلاح «تیان فانگ» استفاده می‌کند (ماهوان، ۱۳۹۳، ۲۶۶-۲۶۷). بای شویی وانگ را اهل مناطق غربی (شی‌یو)^۳ معرفی می‌کند (بای شویی، ۱۹۹۲، ۴۱۲). به احتمال زیاد اجداد او از ایران و منطقه فرارود و به طور مشخص از سمرقند به چین مهاجرت کرده بودند (بنایت، ۲۰۰۸، ۲۹۲). وانگ واپسین سال‌های عمر خود را در پکن گذراند و پس از درگذشت، در قبرستان سن‌لی‌خه به خاک سپرده شد (بای شویی^۴، ۱۹۹۲، ۴۱۲).

وانگ شخصیتی اصلاح‌گر و تأثیرگذار در گذشته و حال مسلمانان چین به شمار می‌رود. آثار او به‌طور کلی در پی رفع شکاف‌های اجتماعی جامعه مسلمان چین دوره مینگ و قراردادن آنها در راستای همزمانی تاریخی با تاریخ و جامعه چین است. وانگ در این مسیر، هم از سوی مسلمانان سنتی و هم از سوی عالمان کنفوسیوسی، بودایی و دائویی مورد انتقاد قرار گرفت. او در بخشی از زندگی‌نامه خود، در قالب «تمثیل خانه» به انگیزه‌هایش از تألیف کتاب اشاره می‌کند و می‌نویسد: «هنگامی که می‌بینم مردمی که خانه‌ای مشترک دارند با یکدیگر درگیر می‌شوند، مگر اینکه چوب و سنگ و یا مردی شیریر باشید وگرنه می‌خواهید فوراً آن‌ها را از هم جدا کنید. اگرچه من مرد کم‌توانی هستم اما چگونه می‌توانم این آرزو را نداشته باشم [که این دعاها را پایان دهم]» (وانگ، ۲۰۱۷، ۳۷-۳۹).

1. Zhēn huì Lǎorén

2. Wáng

3. Xīyù

4. Bái Shòuyí

وانگ در سال ۱۶۴۲ میلادی (وانگ، ۱۹۹۹، ۲)، دو سال پیش از سقوط حکومت مینگ، یعنی دوران بحران سیاسی، جنگ‌ها و شورش‌های داخلی، خشکسالی و سیلاب‌ها، طاعون و قحطی (لی، ما، وانگ، هوو لیو^۱، ۲۰۲۰، ۱۳۸)، و مشکلات اجتماعی و اقتصادی، اولین اثر خود «جنگ جیاو جن چوان/ تفسیر حقیقی آموزه‌های اصیل»^۲ را به پایان رساند و منتشر کرد. کتاب: «مرصادالعباد الی العباد» اثر نجم‌الدین رازی تنها منبع فارسی مورد استفاده وانگ است (وانگ، ۲۰۱۷، ۴). کتاب دوم وانگ «چینگ جن (دی جن) د شو؛ آموزش بزرگ اسلامی»، در چهار فصل و در دوره امپراتوری چینگ تألیف شده است. محتوای این کتاب چند سطحی و چند صدایی است و گونه‌ای از مجادلات و گفتگوهای وانگ با گروه‌های مختلف مسلمان و نیز با کنفوسیوسی‌ها، دائویی‌ها و بودایی‌ها در آن بازتاب یافته است. کتاب سوم وانگ «شی جن جنگ‌د/ پاسخ‌های واقعی به سوالات مهم»^۳ نام دارد. این کتاب نمایانگر بخشی از فعالیت‌های علمی وانگ در سال‌های پایانی عمرش می‌باشد. این اثر شامل پاسخ‌هایی است که وانگ به پرسش‌های مختلف داده و شاگردانش، آنها را گردآوری کرده‌اند (وانگ، ۱۹۹۹، ۲۹۵). مفهوم تعهد فرزندی (مرتبط با حوزه خانواده و روابط آن) و مفهوم مقابل آن وفاداری (مرتبط با حوزه سیاست و حکمرانی) دو مفهوم مهم کنفوسیوسی هستند که وانگ در سه اثر خود به طور مکرر از آنها استفاده کرده است. در تاریخ چین میان آیین‌های سنتی چینی بر سر تفسیر و معنای این مفاهیم، همواره نوعی جدال معنایی وجود داشته است. بر این اساس، این پژوهش با پاسخ پرسش اصلی؛ «چگونگی توصیف و تحلیل وانگ از مفهوم تعهد فرزندی در پرتو مفهوم وفاداری»؛ به دنبال بررسی نگرش سیاسی و اقتصادی یک ادیب مسلمان کنفوسیوسی در اواخر دوره مینگ و اوج بحران‌های سیاسی و اقتصادی این دوران است.

و اکاوی این بعد از اندیشه وانگ دی‌یو می‌تواند افق‌های تازه‌ای در شناخت شیوه مواجهه عالمان مسلمان چینی و مسلمانان چین با سیاست و نحوه مشارکت آنان در

1. Li, Ma, Wang, Hu & Liu
2. Zhèng jiào zhēn quán
3. Xī zhēnzhèng dà

نهادها و جریان‌های سیاسی و اقتصادی اواخر دوره مینگ بگشاید و امکان فهم بهتری از تجربه تاریخی مسلمانان چین - شامل امیدها، آرزوها، اختلافات، کشمکش‌ها، علایق و شیوه‌های پیگیری منافع سیاسی و اجتماعی آنان، فراهم کند.

۲. پیشنهاد پژوهش

یوشیو و فنگ^۱ (۲۰۱۳) ضمن برشمردن کاستی‌های پژوهشی در حوزه، اسلام‌شناسی در چین، به صورت خلاصه شفقت در بودیسم و خیریه در مسیحیت را با آموزه عدالت و برابری در اسلام مقایسه کرده و از نبود پژوهش در رابطه با اندیشه‌های اقتصادی اسلامی مانند: زکات، ربا، مالیات اسلامی و ارث در چین سخن به میان آورده‌اند (یوشیو و فنگ، ۲۰۱۳، ۲۶-۲۱). بن دوربنایت (۲۰۰۵)، تاریخ فرهنگی مسلمانان چین و شبکه آموزشی مسلمانان چین در اواخر دوره امپراتوری را ترسیم کرده و نقش نویسندگان و مترجمان کتاب‌ها را در زمینه اجتماعی آن دوره تحلیل نموده و در بخشی از کتاب، به طور خلاصه به وانگ دی‌یو پرداخته است. از نظر بنایت، آثار وانگ در دوران حیات او اثر و نفوذ گسترده‌ای نداشته است (بن دوربنایت، ۲۰۰۵، ۱۳۶).

موراتا^۲ (۲۰۱۷)، نخستین کتاب وانگ با عنوان «نخستین اثر کلاسیک اسلامی به زبان چینی: تفسیر واقعی وانگ دی‌یو بر آموزه راستین» را از چینی به انگلیسی ترجمه و ویراستاری کرده و مقدمه ارزنده‌ای بر آن نوشته است. موراتا (۲۰۰۰) شرح مفصلی از زندگی نامه وانگ دی‌یو و تأثیرپذیری او از اندیشه‌های کنفوسیوسی، بودایی و دائویی ارائه داده است. او معتقد است با توجه به گسترش تصوف نقشبندی در اواخر دوره مینگ و اوایل دوره چینگ، وانگ تحت تأثیر تصوف نقشبندی بوده است (موراتا، ۲۰۰۰، ۲۳). موراتا، لی، لیو، ما و یانگ^۳ (۲۰۲۳) یکی از آثار مهم درباره ادبیات اسلامی در چین می‌باشد. ما، بر این باور است که وانگ دی‌یو با بهره‌گیری و فراتر رفتن از مفاهیم و

1. Yuxiu & Feng

2. Murata

3. Murata, Lee, Liu, Ma & Yang

مقولات خاص در فلسفه چین و ترکیب آنها با نظریه توحید در اسلام، برای معرفی «حقیقت یگانه» (الله) بهره برده است و خاطرنشان می‌کند که وی با جذب عناصر کنفوسیوسی، نظریه‌ای منحصر به فرد درباره منشأ جهان ارائه داده است (موراتا و همکاران، ۲۰۲۳، ۱۷-۱۸). لی بر تأثیرپذیری وانگ دی‌یو از مکتب کنفوسیوسی در تفسیر اسلام تأکید کرده و موفقیت او را در ایجاد هماهنگی و انسجام میان آموزه‌های اسلامی و کنفوسیوسی می‌ستاید. او معتقد است وانگ در مسئله تعهد فرزندی، تحت تأثیر کنفوسیوسی‌گرایی و نظریه منسیوس است. به باور او، وانگ با این رویکرد می‌خواسته نشان دهد؛ اسلام برای تعهد فرزندی احترام قائل است و از این رهگذر، معنای تعهد فرزندی را بسط و گسترش داده است (موراتا و همکاران، ۲۰۲۳، ۴۲).

پترسن^۱ (۲۰۱۸) به بررسی موضوع و جایگاه حج در آثار و اندیشه وانگ دی‌یو می‌پردازد (پترسن، ۲۰۱۸، ۹۶-۱۲۱، ۱۰۰-۱۲۲). همچنین پترسن (۲۰۱۳) با بررسی موضوع قلب در آثار وانگ، او را در مسئله قلب، تحت تأثیر نویسندگان طریقت صوفی کبرویه می‌داند (پترسن، ۲۰۱۳، ۱۷۸-۱۷۹، ۱۸۰). واین^۲ (۲۰۱۶) معتقد است: وانگ در نوشتن کتاب اول تحت تأثیر نئوکنفوسیوسی‌گرایی ژودونیی (۱۰۱۷-۱۰۷۳ م) و ژوشی (۱۲۰۰-۱۳۱۰ م) می‌باشد (واین، ۲۰۱۶، ۳۰-۳۱). این پژوهش‌ها و دیگر پژوهش‌ها، بیشتر در حوزه الهیات و فلسفه و درباره آثار و مبانی فکری وانگ دی‌یو و همچنین بررسی تأثیرپذیری او از اندیشه‌های کنفوسیوسی و دائویی و بودایی، بوده و نگرش اقتصادی او را مورد توجه قرار نداده‌اند.

۳. روش

این مقاله با اتکا بر رویکردی تفسیری و با الهام از نظریات «راینهارت کوزلک»^۳ آلمانی در حوزه تاریخ مفهومی، مفهوم شیائو/ تعهد فرزندی و مفهوم وفاداری در آثار وانگ دی‌یو را به منظور بررسی نگرش سیاسی و اقتصادی او واکاوی می‌کند.

1. Petersen

2. Wain

3. Reinhart Koselleck

روش‌شناسی تاریخ مفهومی کوزلک مبتنی بر رویکردی بینارشته‌ای است. کوزلک معتقد است: جامعه و کنش‌های سیاسی آن بر بستر مفاهیم موجودیت پیدا می‌کنند و هدف تاریخ مفهومی، واکاوی روند شکل‌گیری، دگردیسی معنایی - دلالتی و بازآرایی مفاهیم و تحول میدان‌های معنایی آنها است (آندرسن^۱، ۱۳۹۴، ۳). او با رویکردی زبان‌شناختی تغییر و تحولات معنایی مفاهیم را در بستر تاریخ اجتماعی و تاریخ سیاسی و چگونگی بازپیکربندی این مفاهیم در نسل‌های بعدی و تغییر بار سیاسی مفاهیم در طی زمان بررسی می‌کند و امکان درک اثرگذاری و اثرپذیری متقابل تحولات اجتماعی، مفاهیم زبانی و دگرگونی‌های سیاسی را فراهم می‌سازد (کلارک^۲، ۱۳۹۸، ۱۶۱).

از نظر کوزلک بین واژه و مفهوم تفاوت وجود دارد. معنای واژه‌ها را می‌توان دقیقاً تعریف کرد، اما مفاهیم را تنها می‌توان تفسیر کرد. مفاهیم حاوی «تجربه‌های تاریخی» و «معنای» متکثر هستند و در بستر تغییر و تحولات تاریخی و گذر زمان معانی مبهم و چند وجهی پیدا کرده‌اند و این معانی درهم تنیده شده‌اند (کوزلک، ۱۴۰۱ ب، ۸۰). اما هرگونه ارتباط این همانی و همسانی بین تاریخ واقعی و تاریخ مفاهیم وجود ندارد. در طی زمان ممکن است در واژه تغییراتی در جهت تبدیل شدن به مفهوم و مفهوم بنیادین صورت بگیرد.

کوزلک با استفاده از ابزارهای زبان‌شناسی نشان می‌دهد در یک مفهوم بنیادین، همواره ابهام، چندلایگی و اشباع معانی، وجود دارد و از سوی گروه‌ها و احزاب متعارض برای بیان دیدگاه‌ها، علائق و نقطه نظرات متفاوت آنها به کارگرفته می‌شود و به دلیل همین ویژگی‌ها، در پیرامون مفاهیم بنیادین میدان «جدال معنایی» شکل می‌گیرد و بستری برای بروز لایه‌های جدید معنایی فراهم می‌شود (کوزلک، ۱۴۰۱ ب، ۹۵ و ۹۶). تاریخ مفهومی به طور کلی همواره تحلیل در زمانی یا خاستگاه و تحولات معنایی مفاهیم منفرد در طی زمان طولانی و تحلیل همزمانی میدان معنایی که مفاهیم در آن

1. Andersen

2. Clark

پدیدار و با دیگر مفاهیم مرتبط می‌گردند، را بررسی می‌کند. در این نوع تحلیل، همواره به مفاهیمی چون «میدان معنایی» و «پادمفاهیم» ارجاع داده می‌شود.

پادمفهوم، مفهومی است که در نقطه مقابل مفهوم دیگر قرار می‌گیرد و هر مفهوم معنای خود را از پادمفهوم می‌گیرد. کوزلک با استفاده از پادمفهوم چگونگی رابطه مفاهیم با دیگر مفاهیم‌ها را در میدان معنایی مورد بررسی قرار می‌دهد. پادمفهوم هم تاریخ شکل‌گیری و تحول خود را دارد و به واسطه تقابل مفهوم با پادمفهوم شرایط تحلیل میدان معنایی تغییر خواهد کرد (آندرسن، ۱۳۹۳، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۵۰).

کوزلک سطح سومی نیز تحت عنوان سطح فراتاریخی یا پیش‌زبانی مطرح می‌کند که متشکل از جفت‌های متقابل پیش‌زبانی: قبل/بعد، زایش/مرگ، درون/بیرون، دوست/دشمن است. این جفت‌ها بر مفصل‌بندی تاریخی مفاهیم تقدم دارند و در موقعیت‌های خاص بر پایه عوامل: اقتصادی، مذهبی، سیاسی، اجتماعی یا هر عامل دیگر تاریخ را رقم می‌زنند و بدون آنها تاریخ ممکن نمی‌شود (کوزلک، ۱۴۰۱ الف، ۱۸۲؛ آندرسن، ۱۳۹۳، ۲۵۵، ۲۵۶).

کوزلک با اشاره به تضادهای درزمانی معتقد است هر رویداد تاریخی به طور طبیعی میان یک «قبل» و یک «بعد» قرار می‌گیرد و این تمایز، پیش‌زبانی محسوب می‌شود. به باور او، انسان‌ها همواره در فضایی میان تولد و مرگ زندگی می‌کنند. کوزلک تفاوت «قبل» و «بعد» را با دو اصطلاح فلسفی «فضای تجربه» و «افق انتظار» و ارائه یک پروژه فلسفی درباره لایه‌های زمانی و تاریخ به مثابه تجربه توضیح می‌دهد.

مردم در درون لایه‌های زمانی متفاوت حرکت و رویدادها هم در قلمرو آنها پدیدار می‌شوند. در لایه زمانی خطی و زمان فردی، افراد از طریق توالی رویدادهای خطی یا تکنیکی رویداد تجربه کسب می‌کنند و هر فرد زمان، معیار زمانی و تجربه متناسب با خود را دارد. در لایه زمانی چرخشی نیز تجربیات نسل‌ها از طریق ساختارهای عام و تکرار رویدادهای تکنیکه پدیدار می‌شوند (کوزلک، ۲۰۰۴ الف، ۱۳، ۱۴، ۱۵). بنابراین تاریخ در لایه‌های زمانی و بر اساس تجربیات و انتظارات انسانی شکل می‌گیرد.

در این شرایط «تجربه، گذشته حاضر است؛ رویدادهایش در هم آمیخته شده‌اند و می‌توان آنها را به خاطر آورد. بخشی از این تجربه توسط نهادها و نسل‌ها منتقل می‌شود. افق انتظار، آن آینده حاضر شده است که هنوز روی نداده و تجربه نشده است و خود را در مسیر رویدادهای در حال وقوع قرار داده و حاوی امیدها، ترس‌ها، آرزوها و خواسته‌ها، دغدغه‌ها و تحلیل عقلانی، و غیره می‌باشد. بین تجربه و انتظار، همواره تنش وجود دارد و از این طریق زمان تاریخی تولید می‌شود. فضای تجربه، که به سوی آینده گشوده است، افق انتظار را از درون خود بیرون می‌کشد» (آندرسن، ۱۳۹۳، ۲۵۵، ۲۵۶).

۴. تجزیه و تحلیل و یافته‌ها

۴-۱. تعهد فرزندی و وفاداری و سنت چینی

۴-۱-۱. تحلیل در زمانی

«شیائو؛ تعهد فرزندی» از مفاهیم بنیادین زبان چینی، ریشه در تاریخ و فرهنگ چندین هزار ساله چین دارد و از ستون‌های وحدت بخش میان جامعه و حکومت به شمار می‌رود (جانگ^۱، ۲۰۲۰، ۴). معانی و معادل‌های مختلفی برای شیائو نوشته‌اند. رابرت آندره معتقد است: نویسه شیائو یا همان تعهد فرزندی از جمله کاراکترهای چینی است که بهتر است ترجمه نشود، زیرا هیچ واژه یا عبارتی نمی‌تواند معنای دقیق آن را منتقل کند. با این حال، او علاوه بر فرزند سالاری، واژه‌های دیگری همچون احترام خانوادگی، رفتار فرزندی، وفاداری فرزند و تعهد فرزندی را نیز به عنوان معادل‌های پیشنهادی برای این مفهوم ارائه می‌دهد (آندره، ۲۰۱۶، ۲۴). در زبان فارسی ترجمه اصطلاح شیائو به «تعهد فرزندی» رساتر و معنادارتر می‌باشد. این مفهوم، مهم‌ترین هنجار برای تنظیم روابط خانوادگی و بنیان اخلاقی حفظ انسجام دولت به شمار می‌رفت و اکثر حکمرانان سلسله‌های مختلف چین به دنبال اجرا کردن آن در جامعه بودند (جینبو و هوئی خوا^۲، ۲۰۱۲، ۷۰).

1. Zhang

2. Jinbo & Huihua

شیائو آرمان مشترک آیین‌های سنتی چین؛ کنفوسیوس‌سیسم، تائوئیسم و بودیسم بود، اما بیشتر به عنوان هسته ارزش‌ها و هنجارهای کنفوسیوسی شناخته می‌شود (چان و سورهون^۱، ۲۰۰۴، ۳-۱). هریک از این آیین‌ها، از آموزه شیائو، برداشت‌ها و تفسیرهای متفاوت و بعضاً متضادی داشتند. بنابراین در گذر تاریخ چین و تحت تأثیر شرایط سیاسی - اجتماعی آن، همواره پیرامون مفهوم شیائو جدال و تنش معنایی وجود داشت و در این مفهوم دگرگونی‌های معنایی بسیاری صورت گرفته است.

شیائو ریشه در دوران آغازین شکل‌گیری اجتماع اولیه در چین دارد. در سلسله ژو غربی (۱۰۲۷-۷۷۱ پ.م)، به پرستش اجداد مرده و در سلسله ژو شرقی (۷۷۱-۲۲۱ پ.م) به تقدیم پیشکش و نذورات به ارواح والدین و نیاکان، اطلاق می‌شد. در دوره بهار و پاییز کنفوسیوس (۵۵۱-۴۷۱ پ.م)، در کتاب آنالکت‌ها تعهد فرزندی را خدمت آیینی به والدین در حیات و ممات تعریف کرد. در دوره دولت‌های متخاصم، معنای آن به «نیکی و خدمت» به والدین تغییر یافت (رادیک^۲، ۲۰۱۷، ۱۸۷-۱۸۶).

در دوره سلسله هان (۲۰۲ پ.م - ۲۲۰ م)، کنفوسیوس باوری به ایدئولوژی دولتی تبدیل شد. در شرایط دوره هان و اتحاد دوباره چین و پایان دوران آشفتگی سیاسی، برابر انگاری رابطه پدر- پسر با رابطه امپراتور-مقامات، «ژونگ؛ وفاداری به حاکم» را به عنوان پادمفهوم «شیائو؛ تعهد فرزندی» شکل داد. هان‌فی‌زی (۲۸۰-۲۳۳ پ.م) متفکر قانون‌گرا، وفاداری به حکومت را بر دلبستگی‌های خانوادگی اولویت داد (جینبو و نیه، ۲۰۱۲، ۷۰). این پاد مفهوم معنای سیاسی بیشتری به مفهوم شیائو بخشید. این تفسیر مورد استقبال امپراتوران و روشنفکران هان قرار گرفت.

با آغاز دوران امپراتوری میانه و روی کار آمدن سلسله‌های تانگ و سونگ تحت تأثیر پادمفهوم ژونگ یا وفاداری، مفهوم شیائو معنای سیاسی بیشتری یافت. این سیاسی شدن در دوره سلسله سونگ تحت شعار «تعهد فرزندی بر تمامی زیر آسمان حکومت می‌کند»، تثبیت شد (جانگ، ۲۰۲۰، ۴، ۵، ۷، ۸).

1. Chan and Sor-hoon
2. Radice

در ابتدای دوره مینگ شکل افراطی تعهد فرزندی شامل رفتارهای خود آزارانه مانند بریدن گوشت از بدن، بیرون آوردن جگر یا چشم، سوزاندن اعضا، دراز کشیدن روی یخ و مواردی مشابه برای درمان والدین، شایع شد. این پدیده از دوره‌های تانگ و سونگ رواج یافته و علی‌رغم ممنوعیت آن در دوره یوان تداوم پیدا کرده بود (زونگ^۱، ۲۰۱۶، ۳۱-۳۰ و ۳۴-۳۵). جو یوان‌ژانگ در سال ۱۳۹۴ میلادی با بیان تضاد این اعمال با اصول کنفوسیوسی حفظ تمامیت جسمانی و تهدید بنیان خانواده و نیروی کار، اعطای نشان افتخار دولتی (جینگ‌بیائو) برای چنین رفتارهایی را ممنوع اعلام کرد، اما این پدیده در سراسر دوره مینگ به طور کامل ریشه‌کن نشد و حکمرانی را با چالش مواجه ساخت (زونگ، ۲۰۱۶، ۱۷).

با تدوین قوانین (دامینگ‌لو) توسط جو یوان‌ژانگ، هرگونه شکایت از والدین، جدا کردن اموال در زمان حیات آنان، یا سهل‌انگاری در تأمین معاش آنها تحت عنوان «ده گناه نابخشودنی عدم تعهد فرزندی»، تعهد فرزندی پایه‌ای حقوقی و مدنی یافت (قوانین بزرگ مینگ، ۲۰۰۵، ۱۸). امپراتور چنگ زو [یونگل] نیز، پس از غصب حکومت، به منظور مشروعیت بخشیدن به سلطنت و تحکیم هرچه بیشتر قدرت خود، با دستور نوشتن کتاب: «شیائو شون شی شی/ گزارش‌های زندگی نامه‌ای از تقوای تعهد فرزندی» و تفسیر جدید از آن، بیش از دیگران بر وفاداری به حاکم تأکید کرد. براساس متن این کتاب: «تعهد فرزندی با خدمت به والدین آغاز و با خدمت به حاکم ادامه می‌یابد. وفاداری برای خدمت به حاکم مانند تعهد فرزندی برای خدمت به پدر و مادر است» (چان و سورهن، ۲۰۰۴، ۱۴۹-۱۵۰).

در نهایت، تحولات معنایی پیاپی و به ویژه سیاسی شدن مفهوم تعهد فرزندی از دوره هان، در دوره‌های بعدی ادامه یافت و با قانونی شدن آن در دوره مینگ، معنای این مفهوم به «تعهد فرزندی شاهنشاهی» تغییر یافت. در این تحول، پاد مفهوم وفاداری به حاکم (ژونگ) که زمانی ذیل مفهوم شیائو تعهد فرزندی قرار داشت، به کانون اصلی

اندیشه سیاسی تبدیل شد و شیائو در حاشیه و ذیل آن جای گرفت (چان و سورهن، ۲۰۰۴، ۱۵۱).

۵. شیائو و ژونگ در آثار وانگ

وانگ در جای جای آثار خود موضوع تعهد فرزندی را مطرح کرده است. او در کنار پرداختن به این مفهوم، به مباحث فرعی ای همچون حاکمیت، شیوه اداره کشور و عدالت اجتماعی و اقتصادی نیز می پردازد. بررسی مفهوم تعهد فرزندی در آثار وانگ می تواند زمینه را برای درک درست تر نگرش سیاسی و اقتصادی او، در مقام ادیبی کنفوسیوسی مسلمان و از نخبگان عصر مینگ، فراهم سازد. به کارگیری این مفاهیم بنیادین آیینی و سنتی چین برای نخستین بار در متنی مکتوب و اسلامی، به قلم وانگ دی یو، و ورود آنها به قلمرو فرهنگی مسلمانان چین، واجد معانی مهمی است.

در شرایط اجتماعی و سلسله مراتب خاص چین، کاربرد این مفاهیم محدود به حلقه های متفکران و ادیبان چینی و کارگزاران دولتی بود. پس از وانگ، این مفاهیم به آثار مترجمان و مؤلفان «کتاب های هان» راه یافت. اقدام او افق های تازه ای برای حضور و مشارکت اجتماعی و سیاسی مسلمانان در سپهر جامعه چین گشود و زمینه عبور از شرایط سیاسی پیشین و امکان اثرگذاری و اثرپذیری ادیبان مسلمان، به طور خاص، و مسلمانان به طور عام، را فراهم کرد.

۱-۵. حکایت شون نماد تنش مفهومی شیائو و ژونگ

حکایت شون در تاریخ و فرهنگ چین، جایگاه ویژه ای دارد و نماد تنش مفهومی بین تعهد فرزندی و پادمفهوم وفاداری است. این حکایت همچنین نماد تعارض و دوگانگی فرد چینی در اولویت دهی میان «تعهد فرزندی به والدین» و «وفاداری به فرمانروا» بوده است. در ادوار گوناگون تاریخی ابهام و اشباع معانی چندلایه و تفاسیر متعارض از سوی مکاتب و مفسران از این حکایت، مبنایی برای باز تفسیر مفاهیم «تعهد فرزندی» و «وفاداری» بوده است.

مطالعات میان رشته ای در علوم انسانی

۱۰۴

دوره ۱۸، شماره ۴
پاییز ۱۴۰۵
پیاپی ۷۲

شون یکی از پنج امپراتور افسانه‌ای و از پادشاهان مشهور چین باستان است. روایت است: امپراتور یائو درباره انتخاب شون به عنوان جانشین از کوه‌های مقدس پرسش کرد. آنها در پاسخ گفتند: «شون فردی مجرد است. پدرش گائوسو^۱ مردی نابینا و لجوج، نامادری اش زنی پست و برادرش فردی متکبر است و در صدد قتل او برآمده‌اند. با وجود این، شون که بیش از بیست سال سن ندارد، با مهربانی و رعایت "تعهد فرزندی" میان آنان "هماهنگی" برقرار کرد و خالصانه به ایشان خدمت نمود». یائو در پاسخ گفت: او را خواهم آزمود. بدین منظور دو دختر خود را [بدون اینکه شون از پدر و مادرش برای ازدواج اجازه بگیرد] به عقد او درآورد. رفتار درست شون با دختران یائو موجب تأیید او شد و یائو شون سی ساله را به جانشینی خود برگزید (سима^۲، ۱۹۹۴، ۹-۸، ۱۱، ۱۶).

وانگ در مقام ادیب مسلمان کنفوسیوسی تحت تأثیر زمانه خود پادمفهوم وفاداری را در اولویت بر مفهوم تعهد فرزندی قرار داد. او پس از اقتباس این مفهوم، به باز تعریف و به نوعی ابداع و نوآوری متناسب با شرایط فکری و عقیدتی جامعه مسلمان چین که او نماینده آن بود، پرداخت. او درباره وفاداری چنین می‌نویسد: «حاکم است که مزارع، دهکده‌ها و کارهای لذت‌بخش را به ما واگذار می‌کند؛ پس باید به او کاملاً "وفادار" بود. این امر در مورد پروردگار حقیقی هم صادق است؛ همان که خالق همه انسان‌ها و فرمانروایان، آسمان و زمین است و تمامی موجودات را می‌آفریند و دگرگون می‌سازد» (وانگ، ۲۰۱۷، ۴۸). در جایی دیگر «وفاداری حقیقی» را در پیروی از آموزه پاک و راستین (دین اسلام در زبان چینی)، پرستش خدای یگانه و دوری از بت‌پرستی معرفی می‌کند (وانگ، ۲۰۱۷، ۱۵۴). او سپس بحث وفاداری و حاکمیت سیاسی را به پرستش خداوند یگانه مرتبط ساخته و می‌نویسد: «یک کشور یک فرمانروا دارد. اگر دو تا وجود داشت، این اشتباه بود. آسمان و زمین یک پروردگار دارند. اگر او دو تا تصور شود، این بزرگ‌ترین گناه در جهان خواهد بود. بنابراین، اسلام یگانگی را ارج می‌نهد» (وانگ، ۲۰۱۷، ۱۵۹).

1. Gusou

2. Sima

در ظاهر چنین به نظر می‌رسد، وانگ حاکمیت زمینی را بر حاکمیت الهی ارجحیت داده است، اما تحلیل دقیق‌تر خلاف این را نشان می‌دهد. او اگرچه در نقل قول نخست، بحث را با حاکم زمینی آغاز می‌کند، با تأکید بر یگانگی خداوند، حاکمیت الهی را در مرتبه‌ای بالاتر قرار می‌دهد. جامعه آرمانی کنفوسیوسی بر اصل «هماهنگی بزرگ» (لین و همکاران، ۲۰۱۴، ۱۱۷)، «پنج رابطه اجتماعی یعنی سلسله مراتب: حاکم و فرمانبردار، پدر و پسر، برادران بزرگ‌تر و کوچک‌تر، زن و شوهر، و دوست» (چن^۱، ۱۹۱۱، ۱۴) و «سیستم اداری شایسته سالاری» استوار است. در این سیستم خانواده بخشی از جامعه است و دولت به عنوان سازمانی سیاسی در سطحی بالاتر از این دو قرار دارد و فرد موظف است تابع خانواده و دولت باشد (لین، پیچ و فانگ، ۲۰۱۴، ۱۱۰). وانگ در چهارچوب اندیشه کنفوسیوسی در باب قدرت و حاکمیت سیاسی، پادشاه و فرمانروا را - بر اساس نظم کیهانی حاکم بر جهان- مسئول اداره امور، «برقراری نظم» و سامان بخشی به زندگی انسان می‌داند (وانگ، ۲۰۱۷، ۱۶۷).

ابداع و نگاه نظری وانگ نسبت به سیاست و امور سیاسی، به طور جداگانه می‌تواند مبنای تحلیلی مناسبی برای تبیین و بازاندیشی تاریخ حضور مسلمانان و نحوه مشارکت آنان در عرصه سیاسی چین فراهم کند. اما خود اقدام وانگ هم قابل تبیین می‌باشد.

۳-۵. فضای تجربه و افق انتظار وانگ در استعاره قلب و بدن

وانگ وظایف نهادهای مختلف جامعه و نسبت و روابط آنها با قدرت و جایگاه فرمانروا و وظایف او را در استعاره «قلب و بدن»، چنین بیان می‌کند: «پادشاه مقتدر مسئولیت همه آنچه در زیر آسمان روی می‌دهد را برعهده دارد. قاضی منطقه، مسئولیت یک منطقه را دارد. سرپرست خانواده مسئولیت خانواده را به دوش می‌کشد. کسی که تنها زندگی می‌کند، مسئول بدن خویش است. کل این بدن نمادی از یک کشور است. قلب فرمانروای تمام بدن است. اگر «قلب صادق» باشد، تمام بدن نیز صادق خواهد بود. بنابراین، عملکرد یک بدن و اعضای آن همانند اداره یک کشور است. اگر قلب دچار ظلم شود، در سراسر بدن ظلم رخ خواهد داد» (وانگ، ۲۰۱۷، ۱۶۷).

او موفقیت یا ناکامی فرمانروا در استقرار نظم و امنیت را به «تحقق عدالت» گره می‌زند و تحقق عدالت را نیز منوط به اطاعت و اجرای قانون می‌داند. از نگاه او، این مهم تنها از طریق افراد خردمند و با فضیلت امکان‌پذیر است: «افراد واقعی و بزرگ از دستور روشن پیروی می‌کنند و قلب واقعی و فداکار را تحقق می‌بخشند» (وانگ، ۱۹۹۹، ۱۱۰). برای رسیدن به این هدف، نه تنها فرمانروا، بلکه تمامی خردمندان و فضیلت‌مندان باید هریک به وظایف خویش عمل کنند. این بخش از اظهارات وانگ تحت تأثیر نگاه کنفوسیوسی به تربیت اخلاقی و اهمیت خیرخواهی، عدالت، شایستگی، حکمت و فضیلت، اعتبار و تعهد فرزندی می‌باشد (لین، ۲۰۱۴، ۱۰۷-۱۰۸) و از آنها به عنوان پنج ثابت اخلاقی «نیک‌خویی، دادگری، مناسک، خرد و اخلاص» نام می‌برد (چن، ۱۹۱۱، ۱۴).

ابداع و نوآوری او در بستری از تجربه فردی و نسلی و به میانجی دانش کنفوسیوسی و تلقی صوفیانه اسلامی صورت گرفته است. استعاره قلب و بدن در متون و ادبیات اواخر دوره مینگ به ویژه در آثار و اندیشه وانگ یانگ مینگ^۱ (۱۵۲۹-۱۴۷۲ میلادی)، متفکر نئوکنفوسیوسی دوره مینگ (وانگ، ۲۰۱۷، ۶۷) و در میان نویسندگان طریقت صوفی کبرویه و به طور مشخص نجم‌الدین رازی (درگذشته ۱۲۵۶) در کتاب: «مرصادالعباد من المبدأ الی المعاد» و نورالدین اسفرینی (درگذشته ۱۳۱۷) متداول بوده است و وانگ به عنوان ادیب مسلمان تحت تأثیر هر دو قرار گرفته است (پترسن، ۲۰۱۳، ۱۷۹-۱۷۸ و ۱۹۰).

پیش از این وانگ تحت عنوان مفهوم تعهد فرزندی اعتقاد به یگانگی خداوند و پرستش و عبادت او را در مرتبه والاتری بر احترام به والدین دانسته و می‌نویسد: «شما باید خدا را پرستش کنید و به والدین خود احترام بگذارید. بنابراین، عبادت خداوند جایگاهی بالاتر از احترام به والدین دارد» (وانگ، ۱۹۹۹، ۹۱).

وانگ در ذیل مفهوم وفاداری سه نهاد مهم جامعه چینی-حاکمیت، خانواده و آیین- را برای جامعه مسلمان تحت عنوان: «سه واقعیت بزرگ زندگی دنیوی انسان» به ترتیب

اطاعت از پروردگار، اطاعت از حاکم و فرمانروا و اطاعت از پدر و مادر اولویت‌بندی می‌کند (وانگ، ۲۰۱۷، ۱۵۹). در فرهنگ چین، بخش عمده‌ای از مفهوم وفاداری به روابط درونی ساختار قدرت- میان امپراتور، شاهزادگان، درباریان و کارگزاران دولتی - اختصاص داشت. با این حال، وانگ در اقتباس خود از مکتب کنفوسیوس در حوزه وفاداری و حاکمیت سیاسی به کلیات بسنده کرده و از بیان جزئیات خودداری نموده است. مخاطب اصلی بیانات او در این زمینه عمدتاً عامه مسلمانان جامعه چین بوده‌اند. استفاده از مفهوم وفاداری و طرح مباحث سیاسی مرتبط با آن توسط وانگ، به نسبت قدمت جامعه مسلمانان چین و حضور عملی آنان در ساختار سیاست و اقتصاد امپراتوری چین از قرن هشتم میلادی در دوره تانگ، تا قرن هفدهم میلادی در اواخر دوره مینگ و اوایل دوره چینگ، تقریباً با تأخیر ۱۰ قرن فاصله زمانی صورت گرفته است.

اولین حضور رسمی مسلمانان در ساختار سیاسی و اقتصادی امپراتوری چین به زمان منصور، خلیفه عباسی، و اعزام سپاهیان مسلمان از سوی او برای کمک به امپراتور چین و ماندگار شدن آنان در چین باز می‌گردد (برومهال^۱، ۱۹۱۰، ۲۲) در دوره یوان چهره‌هایی چون محمود یلواج مسئول مناطق مفتوحه شمالی چین، سید اجل شمس الدین، حاکم ایرانی استان یون‌نان در دوره یوان و اجرا کننده اصلاحات سیاسی و اقتصادی در شمال غربی چین (بیانی، ۱۳۷۱، ۱۵۴-۱۵۵)، دریا سالار جنگ‌خه، از فرماندهان برجسته مسلمان در ساختار نظامی دوره مینگ و فرمانده هفت سفر دریایی به اقیانوس آرام و خلیج فارس (ماهوان، ۱۳۹۳، ۴۸-۴۹)، همگی نمونه‌های بارزی از مشارکت و نقش‌آفرینی مداوم مسلمانان در عرصه سیاسی چین هستند.

وانگ در فضای فرهنگی و سیاسی چین و غلبه نئوکنفوسیوسیسم، مفهوم وفاداری را اقتباس می‌کند. فضای تجربه او و چند نسلی که در میانه آن‌ها می‌زیست، مواجهه جهان اسلام صوفیانه چینی با کهن‌ترین و محافظه‌کارانه‌ترین آیین‌های کنفوسیوسی، دائویی و بودیستی در میانه تأثیر فزاینده و یکدست کننده سازوکار چینی‌سازی مینگ بود و افق

انتظاری که سوای امکان گرایی چند لایه و کهن پس از ورود اسلام به چین (که خود جای پژوهشی جداگانه را دارد). بعید نیست حفظ هویت اسلامی در عین ادغام در جهان چینی زبان و زندگی فعالانه تر در میان دم و دستگاه پیچیده و مطالبه گر آن تحت تاثیر همین سازوکار در نسلهای پیش از وانگ آغاز شده باشد. شاید بتوان وانگ دی یو را نماینده و صدای خلاق آن در جامعه چینی اواخر مینگ نامید.

او با سابقه هویتی چند صد ساله خاندان خود به عنوان منجم امپراتوری و مشارکت فعال آنها در ساختار امپراتوری و در پرتو تجربه تاریخی حضور تاریخی مسلمانان در چین، در اولویت قرار دادن «وفاداری به پروردگاریگانه» بر «وفاداری به حاکم» به انطباق، ابداع و نوآوری در این مفهوم در فضای فکری و اجتماعی جامعه مسلمان چین اقدام می کند. وانگ ضمن انتقاد از آیین کنفوسیوس به سبب غفلت از مسائل مربوط به جهان پیش از تولد و جهان پس از مرگ، رویکرد کلان کنفوسیوسی نسبت سیاست و جایگاه آن در میان نهادهای جامعه را می پذیرد.

۶. تعهد فرزندی و خانواده

اندیشه کنفوسیوسی، با تأکید بر «نظم اجتماعی»، «اخلاق» و «هماهنگی اقتصادی»، نقش تعیین کننده ای در شکل گیری و نظم دهی به ساختارهای اقتصادی چین داشته است. از منظر کنفوسیوس، سیاست و اقتصاد دو امر در هم تنیده و تفکیک ناپذیر هستند. رفاه مادی پیش شرط ضروری تربیت اخلاقی است و امپراتور در مقام «فرزند آسمان» و هماهنگ کننده بین آسمان و زمین وظیفه «هماهنگی اقتصادی» و «غنی سازی» مردم و جامعه؛ یعنی وظیفه تأمین رفاه مادی و تربیت و هدایت معنوی آنها را برعهده دارد (لین، ۲۰۱۴، ۷۱).

از این رو، «معیار سنجش موفقیت یک سلسله و حکومت در عملکرد اقتصادی مطلوب آن بود. اقتصاد و اخلاق با هم پیوند داشتند؛ رونق اقتصادی بازتابی از فضیلت های اخلاقی فرمانروا بود. الگوی اقتصاد، همچون جامعه، نه بر مطلوبیت رشد

و دگرگونی، بلکه بر پایه انگاره‌های هماهنگی و ثبات استوار بود. جنگ‌ها و قحطی‌ها هم نشانه‌های آشفتگی در این ثبات بودند» (راوسکی^۱، ۲۰۱۸، ۳).

آموزه تعهد فرزندی، در تفسیر کنفوسیوسی بر بقای خانواده و تنظیم روابط اعضای آن تأکید دارد و خانواده به عنوان یک نهاد اجتماعی، کارکرد ویژه‌ای در سیاست و اقتصاد می‌یابد. امپراتور، در مقام «فرزند آسمان» و مسئول برقراری هماهنگی و نظم کیهانی و برقراری عدالت و برابری، به خانواده به عنوان نهاد تولید نسل و فراهم کننده نیروی کار و سپاهیگری، نیازمند است.

استفاده وانگ از مفهوم تعهد فرزندی در فضای اجتماعی و فکری مسلمانان، چگونگی تعریف و تفسیر وانگ از این مفهوم، برای فهم میزان اثرپذیری خانواده مسلمان چینی از الگو و ساختار خانواده چینی در دوره مینگ حائز اهمیت است.

وانگ بحث خود را با آیاتی از قرآن آغاز می‌کند و نیکی و حرمت به والدین را در مرتبه پس از پرستش خداوند قرار می‌دهد. او تحقق کامل تعالیم اسلام را در پرستش خداوند و رضایت و خشنودی پدر و مادر از فرزندان می‌داند (وانگ، ۲۰۱۷، ۱۵۹). همچنین می‌افزاید: «کسانی که وفاداری حقیقی دارند، قطعاً حرمت به والدین خواهند داشت. هنگامی که هم وفاداری و هم حرمت و تعهد به والدین تکمیل شوند، آموزه راستین [اسلام] به کمال می‌رسد» (وانگ، ۲۰۱۷، ۱۵۹). یکی از دشواری‌های آثار وانگ تشخیص دقیق آیات و روایت‌های مورد استفاده در آثار اوست. ظاهراً وانگ در نقل آیات قرآنی، به جای ترجمه کلمه به کلمه، به ترجمه آزاد از آنها اکتفا کرده است (پترسن، ۲۰۱۸، ۱۲۴).

او در تشریح تعهد فرزندی و نهایت حرمت به والدین می‌نویسد: «وقتی مردم فقط بدن پدر و مادر را تغذیه می‌کنند، این تعهد فرزندی نیست. زیرا آنها سگ و اسب را هم تغذیه می‌کنند و این حرمت به والدین نامیده نمی‌شود» (چان، ۲۰۰۴، ۱۴۱-۱۴۲). «نهایت حرمت به والدین این است که بی‌عیب و نقص به والدین خدمت کنی تا آنان را

به نافرمانی و طغیان نیندازی. باید به آنان کمک کنی تا از هر رنجی اجتناب ورزند و شادی بی اندازه دریافت نمایند؛ در پایان هر یک از پنج نماز روزانه برای آنها دعا کنی و وقتی دچار فقر و مشکل هستند، یاری و کمکشان کنی و باید قصد یاد کردن از اجدادت را داشته باشی» (وانگ، ۲۰۱۷، ۱۵۹).

استدلال‌ها و مثال‌های وانگ در این بخش بیش از آنکه صرفاً برآمده از عقاید دینی او باشند، نمونه‌هایی از مضامین رایج در اندیشه کنفوسیوسی هستند و ناظر بر فرهنگ و شرایط اجتماعی جامعه چین و زیست جهان فرد مسلمان چینی هستند. وانگ در این بخش نیز همچون مفهوم وفاداری، با ابداع و نوآوری در مفهوم تعهد فرزندی، تفسیری اسلامی از جایگاه پدر و مادر و خانواده ارائه می‌دهد. او با قرار دادن پروردگار در مرحله پیش از «تعهد فرزندی»، میزان توفیق افراد در عمل به تعهد فرزندی و وفاداری به والدین و حتی وفاداری به فرمانروا را به میزان اطاعت و بندگی فرد از پروردگار نسبت می‌دهد (وانگ، ۲۰۱۷، ۱۵۹؛ وانگ، ۱۹۹۹، ۹۱).

او امکان تحقق تعهد فرزندی را بدون اطاعت از پروردگار منتفی می‌داند و حتی پیامدهای عدم اطاعت از پروردگار را با قانون‌گریزی و نافرمانی از حاکم مرتبط می‌سازد: «اگر کسی فرزندان داشته باشد که آموخته‌های خود را از دست بدهند، [آنان دیگر] توانایی شناخت خداوند، انجام تعهد فرزندی، پیروی از حکیمان، آشنایی به قوانین صادر شده از سوی مقامات و انگیزه اجرای آنها را نخواهند» (وانگ، ۲۰۱۷، ۱۶۰).

۱-۶. عدم تعهد فرزندی و مسئله دانش

وانگ در پاسخ به پرسش یکی از مخاطبان [احتمالاً مسلمان] به مقایسه رفتار متقابل فرزندان و والدین در قبال یکدیگر می‌پردازد. او برای لطف و محبت والدین نسبت به فرزندان در مقایسه با تعهد فرزندان تفاوت زیادی قائل است و همچون کنفوسیوسی‌ها منشأ لطف والدین را «قلب و عشق واقعی» می‌داند، در حالی که تعهد فرزندی را بیشتر به «نزاکت و تعهد آیینی» نسبت می‌دهد (وانگ، ۲۰۱۷، ۱۵۹). وانگ تحقق آموزه تعهد فرزندی را در پنج امر: ۱. اعتقاد به خداوند؛ ۲. احترام به حکیمان (پیامبران)؛ ۳. توجه به خردمندان و عاقلان؛ ۴. تأمین

معیشت؛ ۵. آموزش و یادگیری می‌داند. فرد با عدم رعایت و کوتاهی در انجام این وظایف مرتکب عدم تعهد فرزندی می‌شود. در میان این پنج مورد آموزش و یادگیری بیش از سایر موارد اهمیت دارد و هر گونه کوتاهی در دانش و یادگیری باعث «قطع ارتباط با نسل‌های بعدی» می‌شود. شناخت خدا و احترام به پیامبران موجب خلوص و روشنائی قلب می‌شود، و خردمندان برای رسیدن به کمال باید از پیامبران الگو بگیرند. ارتباط با خردمندان به اصلاح شخصیت کمک می‌کند. تأمین معیشت سامان خانواده است و یادگیری موجب بهبود حکمرانی می‌شود. بنابراین، «قطع ارتباط نسل‌ها» صرفاً به معنای از دست دادن فرزندان نیست، بلکه به معنای از دست دادن «دانش» است (وانگ، ۲۰۱۷، ۱۶۰).

آموزش کنفوسیوسی نقشی محوری در سامان‌یابی امور دولت، خانواده و جامعه ایفا می‌کرد و بدون آن اساساً هیچ یک از وظایف نهادهای جامعه به سرانجام نمی‌رسید. در آیین کنفوسیوس، پس از برآوردن نیازهای معیشتی و این‌جهانی، رشد ذهن و شخصیت ضروری است و بر همین اساس، سیستم آموزشی کنفوسیوسی شکل می‌گیرد. بر پایه این اندیشه، هر روستا یا دهکده‌ای که به تعداد هشتاد خانوار می‌رسید می‌بایست مدرسه‌ای تأسیس کند و مدیریت آن را به سه گروه «مردان سالخورده (پدرسالاران)، معلمان و مقامات بازنشسته دولتی» بسپارد (چن، ۱۹۱۱، ۸۴).

در دوره مینگ، امپراتور ژو یوان‌جانگ در اصلاحات خود از مسئله آموزش غافل نماند و به منظور افزایش کنترل خود بر امور، به صورت گسترده به ترویج آموزش کنفوسیوسی پرداخت. او در سال ۱۳۸۲ میلادی به تفصیل به مقامات خود توصیه کرد: «آثار حکیمانی که در رابطه با آموزش احترام به آسمان، وفاداری به امپراتور، احترام به والدین و خویشاوندان هستند، باید برای تدریس آماده شوند» (فارمر^۱، ۱۹۹۵، ۵۱).

وانگ تأکید زیادی بر مسئله دانش دارد و می‌نویسد: «دانش اندوزی موجب می‌شود فرد در سختی‌ها به «تربیت نفس» پردازد و در زمان موفقیت، در جامعه «نیکوکاری» کند، به گونه‌ای که نام نیکی از خود بر جای گذارد و حتی پس از مرگ نیز زنده بماند. اما

فردی که از یادگیری محروم شود و به ارزش‌های اخلاقی و دینی پایبند نباشد، مایه شرمساری خانواده و جامعه خواهد بود و حضورش به جای افتخار، ننگی جاودانه به همراه دارد. به همین دلیل، در راه حقیقی، «قطع نسل» به معنای «از دست دادن دانش و یادگیری فرزندان» است (وانگ، ۲۰۱۷، ۱۶۰).

اگرچه موضوع دانش و یادگیری در مرحله نهایی تعهد فرزندی از آن یاد می‌شود، این تقدم و تأخر ظاهری لزوماً نشان‌دهنده جایگاه و اهمیت آن در سلسله مراتب اندیشه کنفوسیوسی نیست. با توجه به توضیحات وانگ می‌توان گفت که مسئله آموزش، دانش و یادگیری نقشی اساسی در تحقق وظیفه تعهد فرزندی و به تبع آن وفاداری به فرمانروا و ایجاد نظم و عدالت اقتصادی در جامعه دارد.

۲-۶. تقابل افق انتظار بودایی - دائویی با افق انتظار کنفوسیوسی - اسلامی

خانواده در جامعه چین به عنوان اصل سازمان‌دهنده جامعه و تفسیر کنفوسیوسی از مفهوم تعهد فرزندی، به بخشی اساسی از هویت چینی تبدیل شده بودند. مسئله تعهد فرزندی منحصر به اندیشه کنفوسیوسی نبود. دیگر جریان‌های فکری چین، به‌ویژه بوداییان و دائویی‌ها، تفسیرهای خاص و گاه متضاد با تفسیر کنفوسیوسی از این مفهوم داشتند. تفسیر آنها از مفهوم تعهد فرزندی، مبتنی بر دعوت به زندگی مجردی بود، این امر در تضاد با تفسیر کنفوسیوسی از مفهوم تعهد فرزندی قرار داشت (چان، ۲۰۰۴، ۱۱۰).

تلقی بودیسم از مفهوم تعهد فرزندی، چالش آن با تفسیر کنفوسیوسی و ضرورت مقابله با آن، در قوانین دامینگ‌لو دوره مینگ بازتاب یافته است. در این قوانین، راهبان بودایی به عدم توجه به «بزرگداشت والدین» و عدم پایبندی به تعهد فرزندی متهم بودند. بر اساس این قوانین و از لحاظ قانونی، آنان ملزم به رعایت تعهد فرزندی و حقوق والدین شده‌اند (قوانین بزرگ مینگ، ۲۰۰۵، ۱۱۷).

وانگ با اشراف و تسلطی که بر آموزه‌های مکاتب چینی داشت، تفسیر و رویکرد آنها را درباره مفهوم تعهد فرزندی، به‌ویژه در مسئله «خانواده» و «تولید نسل»، متضاد توصیف می‌کند و ترکیب و جمع کردن این رویکردها با یکدیگر را ناممکن می‌داند

(وانگ، ۲۰۱۷، ۲۲۶). او در موضوع خانواده بیش از همه با کنفوسیوس‌سیسم همدلی نشان می‌دهد و در مورد سازگاری این آیین با اسلام می‌نویسد: «این راه و روش [با راه و روش اسلامی] یکسان است؛ کنفوسیوسی‌ها با نظریه‌های خود جهان را اداره می‌کنند، اما اسلام حقیقت را ارائه می‌دهد» (وانگ، ۲۰۱۷، ۳۸).

وانگ با پذیرش تلقی کنفوسیوسی از مفهوم تعهد فرزندی، به نقد تلقی بودیسم از این مفهوم و پیامدهای اجتماعی آن می‌پردازد. او عدم توجه به تعهد فرزندی در آیین بودایی را به مسئله «تناسخ» یکی از اصول اساسی این آیین، نسبت می‌دهد. او در این باره می‌نویسد: «اجازه دهید سعی کنم توجه شما را به اشتباهات [مفهوم] «تناسخ» جلب کنم. آنها [بوداییان و دائوئیان] می‌گویند: «جوهر روح» انسان بارها و بارها در جهان انسانی، در «شخص دیگری» یا «حیوانی»، «دوباره متولد» می‌شود... این از نظر حقوقی منصفانه نیست. وقتی به کتاب‌های این دو مکتب [بودیسم و دائوئیسم] نگاه می‌کنیم، در برخی متون آمده است که افرادی هستند که می‌توانند امور بدن قبلی را به خاطر بسپارند. اما این فریب ارواح شیطانی است که مردم را وادار به پیروی از تعالیم خود و شرکت در قربانی می‌کنند» (وانگ، ۱۹۹۹، ۲۱۹).

افق انتظار چرخه‌ای بودیسم و دائوئیسم از مفهوم تعهد فرزندی و وفاداری و توصیه به زندگی مجردی تحت تأثیر اعتقاد به تناسخ با افق انتظار خطی - نسلی کنفوسیوسی - اسلامی، اعتقاد به خانواده و تداوم نسل و مبتنی بر اعتقادات اسلامی وانگ در مسئله روح، خانواده، ازدواج و مانند آن در تضاد بود و باعث «عدم تعهد فرزندی» و «انقطاع نسل» می‌شد. این نگاه بودیسم و دائوئیسم، مسئله «معیشت» از ارکان مهم تداوم «نظم کیهانی» کنفوسیوسی را، نادیده می‌گرفت و باعث می‌شد بخش‌ها و نهادهایی که اساس سیاست و اقتصاد کنفوسیوسی بودند، در دستیابی به اهداف اقتصادی ناموفق عمل کنند.

۷. تعهد فرزندی و اقتصاد معیشتی

نخستین تاجران مسلمان ایرانی و عرب در دوره‌های تانگ و سونگ - در مقام «تاجران و

دریانوردان کشتی‌های باری» (رامهرمزی، ۱۵، ۶۸-۶۹، ۱۰۷) و به عنوان «حاملان تجاری» (پاتریکا، ۱۹۹۵، ۸۵) میان شرق و جنوب شرق آسیا با سرزمین‌های غربی و اسلامی - در چین استقرار یافتند. تا دوره یوان و مهاجرت‌های بعدی مسلمانان به چین و افزایش حضور آنها، همواره اطلاعات تاریخی اندکی درباره زندگی و اخلاق اقتصادی مسلمانان، نحوه و چگونگی معاملات آنها در چهارچوب قواعد و شرایط جامعه چین، و مواجهه مسلمانان و عالمان مسلمان با اندیشه‌های کنفوسیوسی، دائویی و بودایی و سازوکارهای انطباق آنان با فرهنگ اقتصادی چین موجود است.

آثار وانگ دی‌یو در زمره مهم‌ترین و نخستین منابع مکتوب درباره تاریخ اقتصادی مسلمانان چین به شمار می‌روند. مطالب اقتصادی مطرح شده توسط وانگ مختصر است، اما می‌تواند راهگشای فهم و تبیین زندگی اقتصادی مسلمانان چین باشد. در فرهنگ چین، کارکرد مفهوم «تعهد فرزندی» ایجاد هماهنگی و انسجام میان دولت/ فرمانروا و خانواده/ پدر و مادرو فرزندان بود. کتاب «قانون تاریخ» از مجموعه کتاب‌های کنفوسیوسی وظایف نهاد دولت و خانواده را تعیین کرده بود. نهاد دولت و حاکم در رأس ساختار اجتماعی و سیاسی، وظیفه تأمین «غذا» و «کالا» های مورد نیاز جامعه را بر عهده داشت. وظیفه نهاد خانواده، به عنوان رکن اساسی جامعه، و در رأس آن والدین، آموزش و تربیت درست فرزندان در راستای عمل به آموزه تعهد فرزندی بود. وظیفه فرزندان نیز عمل به آموزه تعهد فرزندی، خدمت به والدین و وفاداری به فرمانروا بود (چن^۱، ۱۹۱۱، ۵۰).

بدون خانواده، دولت و شخص فرمانروا در انجام تعهد خود ناتوان می‌ماندند. فلسفه وجودی و هدف نهایی مفهوم تعهد فرزندی تأمین و تضمین معیشت خانواده بود. بنابراین در جامعه سنتی و پیشامدرن چین، دغدغه اصلی خانواده‌ها، همانند دولت، معطوف به مسائل اقتصادی بود. در نبود روش‌های نوین امروزی پس‌انداز، بهترین سرمایه‌گذاری خانواده‌ها برای آینده، تربیت و آموزش فرزندان و ترویج مفهوم و آموزه تعهد فرزندی و احترام به والدین در میان آنان بود (جینبو و هوئی خوا، ۲۰۱۲، ۷۱).

بر پایه این تحلیل، مفهوم تعهد فرزندی و فرزندان، در مقام عمل‌کنندگان به این آموزه، نه تنها ضامن دوام و بقای حیات خانواده بودند، بلکه به توسعه اقتصادی پایدار، افزایش درآمدهای دولت و دوام و بقای آن می‌انجامیدند (جینسو وهویی خوا، ۲۰۱۲، ۸۲-۸۱). بدین‌سان، خانواده شرایط اقتصادی لازم برای بقای فرمانروا و موفقیت او در تأمین معیشت مردم را فراهم می‌کرد. مهمترین دغدغه وانگ در بحث مفهوم تعهد فرزندی در پیوند با اقتصاد و امور اقتصادی و مسئله معیشت و تأمین اقتصادی خانواده است. او در ذیل تعهد فرزندی، تحت تأثیر تعالیم اخلاقی آیین کنفوسیوس، از پنج عمل به عنوان ابطال‌کننده تعهد فرزندی و بی‌احترامی به والدین نام می‌برد. این پنج بی‌احترامی: «انکار خداوند»، «بی‌احترامی به پیامبر» (حکیمان)، «نادیده گرفتن عاقلان و خردمندان»، «عدم تأمین معیشت» و «قطع ارتباط با نسل‌های بعدی» یا «فقدان دانش و کوتاهی در یادگیری» می‌باشند (وانگ، ۲۰۱۷، ۱۶۰).

دو مورد نخست با نگاه اسلامی وانگ مرتبط می‌باشند، اما سه تای بعدی پیوند تنگاتنگی با آیین کنفوسیوس دارند. پیش‌تر به مورد سوم، یعنی نقش خردمندان و افراد با فضیلت در تحقق عدالت، اشاره شد. درباره موارد چهارم و پنجم باید خاطر نشان کرد که درک نظام اقتصاد کنفوسیوسی وابستگی عمیقی به نظام آموزش آن دارد.

در قوانین بزرگ مینگ (دا مینگ‌لو)، عدم تعهد فرزندی با جزئیاتی بیشتر و متفاوت از موارد مطرح‌شده توسط وانگ آمده است. بر پایه این قوانین، عدم تعهد فرزندی به مواردی چون: «طرح شکایت در دربار، افسون کردن، یا ناسزاگویی به پدر بزرگ و مادر بزرگ پدری، پدر و مادر، یا پدر بزرگ و مادر بزرگ و پدر و مادر شوهر؛ یا ثبت خانواده یا اموال جداگانه در زمان حیات پدر بزرگ و مادر بزرگ یا پدر و مادر، یا کوتاهی در تأمین معاش آنان؛ یا ازدواج، موسیقی نواختن، یا کنار نهادن لباس سوگواری و پوشیدن لباس عادی در دوره سوگواری؛ یا ادعای دروغین درباره مرگ پدر بزرگ و مادر بزرگ یا پدر و مادر» اطلاق می‌شود (قوانین بزرگ مینگ، ۲۰۰۵، ۱۸).

طرح مفهوم تعهد فرزندی و ورود این مفهوم به حوزه اندیشگی مسلمانان چین و

ابداع وانگ در این مفهوم، با گنجاندن اقرار به خداوند خالق هستی به عنوان یکی از شروط پذیرش تعهد فرزندی، نشانه مهمی از تأثیرپذیری مسلمانان از ساختار خانواده چینی و پیامدهای اقتصادی ناشی از آن است. وانگ در مفهوم تعهد فرزندی تنها به بیان رابطه فرزندان با والدین بسنده کرده و برخلاف برداشت کنفوسیوسی و قوانین دامینگ لو- که وظایف متعددی بر عهده فرزندان می‌نهاد- صرفاً به بیان کلی وظیفه فرزندان در تأمین معیشت اکتفا کرده است.

۱-۷. بحران و تأثیر آن بر تفسیر وانگ

وانگ در حین استفاده از مفاهیم تعهد فرزندی و وفاداری، پنج مفهوم غذا و تغذیه، بهره، احتکار، شراب و قمار را نقد و بررسی می‌کند. این مفاهیم پیوندی مستقیم و همسو با مسئله معیشت دارند. مسئله قحطی، گرسنگی و بیماری‌های همه‌گیر و رنج و محنت ناشی از این پیشامدها نیز در نوشته‌های وانگ برجسته است. او نگرش‌ها، شرایط و وضعیت طبقات فقیر و پایین جامعه را در اوضاع سخت و بحرانی و وضعیت اسفبار اقتصادی اواخر دوره مینگ به تصویر کشیده و آلام و آرزوهای نیازمندان، سالمندان و یتیمان را بر می‌شمارد (وانگ، ۲۰۱۷، ۲۱۶).

تهیه غذای حلال و منطبق با احکام اسلامی، همواره یکی از مسائل محوری مسلمانان در سرزمین چین بوده است. فرهنگ غذایی مسلمانان در زمینه مصرف «گوشت» و «سنت قربانی»، علاوه بر جنبه‌های عبادی، نمادی از هویت و تمایز آنها شناخته می‌شد. در دائوئیسم و بودیسم، مصرف گوشت و هر گونه قربانی کردن، به‌ویژه قربانی کردن «گاو»، در حکم «تابو» بود. در جغرافیای شرق دور و چین، سنت قربانی کردن و مصرف گوشت، در مواقعی به شکل‌گیری تنش‌های اجتماعی و تقابل‌های سیاسی و اقتصادی میان مسلمانان و جامعه چین می‌انجامید.

وانگ در شرایط بحران اقتصادی و قحط سالی، با بهره‌گیری از متون کلاسیک کنفوسیوسی، محدودیت‌هایی برای مصرف گوشت گاو مقرر می‌دارد. از نگاه او، اگر ذبح گاو به قصد لذت بردن از گوشت آن و خارج از چهارچوب سنت قربانی باشد،

کاری ناپسند است و به گونه‌ای تلویحی، ذبح گاو را برای مسلمانان - خارج از سنت قربانی - ممنوع و مذموم می‌شمارد. او در عین تأکید بر استفاده از غذای حلال و پاکیزه، درباره نحوه مصرف گوشت می‌نویسد: «هنگامی که مردم ناگزیر به انتخاب هستند، آیا خوردن گوشت بدون توجه و دقت به شایستگی‌های موجودات رواست؟ شخصی پرسید: «اگر گاوی [در امر کشاورزی و حمل بار] خدمت دارد، چرا باید آن را ذبح کرد؟» پاسخ دادم: «اگر هدف از ذبح، تنها لذت بردن از طعم و به منظور لذت دهان و شکم باشد، چنین کاری جایز نیست» (وانگ، ۲۰۱۷، ۲۰۹).

این محدودیت وانگ برای مصرف گوشت، برآمده از ملاحظه شرایط بوم‌شناختی و بحران اقتصادی چین و نقش گاو در پیشبرد امور کشاورزی و معیشت بود. وانگ با در نظر داشتن این شرایط و نیز برای ایجاد هماهنگی میان مسلمانان و جامعه چین، این محدودیت را اعمال می‌کند، و گرنه از منظر دین مسلمانان چنین محدودیتی اساساً بی‌معناست.

در آثار وانگ دی‌یو، موضوعات مهم دیگری نیز مطرح شده‌اند که با شرایط اقتصادی، تحولات و بحران‌های اقتصادی دوران او و شیوه‌های کنش اقتصادی در مواجهه با این شرایط ارتباط دارند. بهره و احتکار دو مفهوم مهم در اندیشه اسلامی و اخلاق اقتصادی مسلمانان هستند. با این حال، تعریف وانگ از این دو مفهوم تا حد زیادی با تعریف اسلامی آنها تفاوت دارد و مطالب او درباره این مفاهیم پیوندی عمیق با مسئله معیشت و تهیه غذا دارد.

احتکار^۱ در چین عملی بود که طی آن کالاها (توسط بازرگانان خصوصی) به قصد افزایش قیمت و فروش در آینده با نرخ‌های بالاتر ذخیره و انبار می‌شدند. این رفتار می‌توانست به نوسانات شدید قیمت‌ها و حتی قحطی بینجامد. برای مهار این پدیده، نظام انبارهای دائمی به‌عنوان «تنظیم‌کننده» اصلی بازار عمل می‌کرد و دولت با «ذخیره‌سازی» و عرضه منظم غلات می‌کوشید تا از «انحصار و احتکار» توسط «بازرگانان خصوصی» جلوگیری کند (لین، ۲۰۱۴، ۱۲۶-۱۲۸).

از نظر وانگ بهره (کسب سود ماهانه) برای افزایش ثروت و احتکار یا انبار کردن غلات و مواد غذایی به منظور افزایش قیمت دو عمل مخالف و ناسازگار با تعالیم پاک و درست اسلام هستند (وانگ، ۲۰۱۷، ۲۱۳). وانگ احتکار کنندگان را به مراتب بدتر از رباخواران معرفی می‌کند. او در این باره چنین می‌نویسد: «رباخواران در پی آن‌اند که دیگران [از نظر مالی] سرفراز باشند، اما احتکار کنندگان از سال برداشت خوب بیزارند» (وانگ، ۲۰۱۷، ۲۱۸). وانگ در مسئله قمار و شراب‌خواری هم، دغدغه معیشت دارد و تحلیل و تفسیر او در نفی قمار و شراب‌خواری تحلیلی اقتصادی می‌باشد. او ابتدا قمار و شراب‌خواری را از منظر دین اسلام بررسی کرده و سپس تأثیرات اجتماعی، فکری، سیاسی و اقتصادی آن را واکاوی می‌نماید. او درباره نگاه اسلام به قمار و شراب‌خواری می‌نویسد: «قمار و شراب‌خواری کاری جز فریب دادن دل مردم ندارد. وقتی دل ناامید می‌شود، از وجود پروردگار خالی می‌گردد، سپس شیطان از آن بهره‌برداری کرده و آن را می‌فریبد. قمار ابزار هوشمندانه شیطان برای اغوای مردم است» و از شراب به‌عنوان «کلید همه بدی‌ها و مصیبت‌ها و خشونت‌ها» یاد می‌کند (وانگ، ۲۰۱۷، ۲۰۹، ۲۱۰).

وانگ بر پایه آموزه‌های کنفوسیوسی و از منظری کلان، پیامدهای شراب‌خواری و پرهیز از آن را در عرصه اجتماعی متذکر می‌شود. او به فساد اخلاقی ناشی از شراب‌خواری نیز اشاره کرده و آن را عاملی برای تخریب و تضعیف اصول اخلاقی و ایجاد فساد و گسترش آن در تمامی سطوح جامعه و در نهایت، بروز مشکلات اقتصادی معرفی می‌کند (وانگ، ۲۰۱۷، ۲۱۲). وانگ معتقد است: «زمین‌هایی که به کشت برنج شیرین - که از آن شراب تولید می‌شود - اختصاص یافته‌اند، اگر به تولید برنج معمولی تخصیص یابند، می‌توان با آن گرسنگی و فقر غذایی در جامعه را ریشه‌کن کرد» (وانگ، ۲۰۱۷، ۲۱۲).

وانگ همه این مطالب را در کتاب اول خود در سال ۱۶۴۱ میلادی در اواخر سلسله مینگ به رشته تحریر درآورده است. در این برهه تاریخی، سلسله مینگ درگیر جنگ‌های پیاپی با دشمنان خارجی، شورش‌های داخلی، و بحران‌های سیاسی و اقتصادی متعددی بود. در این شرایط بلایای طبیعی همچون سیل و خشکسالی، بروز طاعون و

بیماری‌های همه‌گیر، قحطی و کمبود غذا، بحران‌های اجتماعی و اقتصادی را تشدید کرده بود (لی، ما، وانگ، هو، لیو، ۲۰۲۰، ۱۳۸). برآوردها از کاهش ۴۰ درصدی جمعیت چین در اواخر دوره مینگ، بین سال‌های ۱۵۸۵ تا ۱۶۴۵ میلادی، حکایت دارند (رید، ۱۹۹۳، ۲۹۳). درحقیقت، تمامی مواردی که وانگ درباره مسائل اقتصادی مطرح می‌سازد، پیوندی مستقیم میان بحث اقتصادی و سیاسی او برقرار می‌کند.

مرور نگاه سیاسی وانگ و قرار دادن آن در کنار مسائل اقتصادی و شیوه طرح هر دوی آنها توسط وی نشان می‌دهد که نگرش سیاسی و اقتصادی وانگ تحت تأثیر آیین کنفوسیوس است. از منظر او، دولت و در رأس آن امپراتور، به عنوان فرزند آسمان و هماهنگ‌کننده میان آسمان و زمین، مسئولیت اداره امور اقتصادی و تأمین معیشت جامعه را برعهده دارد و این دیدگاه کاملاً با نگاه پیشامدرن به اقتصاد در چین منطبق بود. در چین پیشامدرن، اصطلاح «اقتصاد/مدیریت ثروت یا جینگ‌جی»^۱ به معنای متعارف امروزی رایج نبود. در عوض، مفهوم اقتصاد بیشتر با عبارات «جینگ‌ش‌جی»^۲ و «فو‌گو»^۳؛ جامعه و «جینگ‌گوو جی مینگ»^۴؛ تأمین امنیت و ایجاد صلح و آرامش»^۵ و «فو‌گو»^۶؛ غنی‌سازی کشور»^۷ خوانی داشت (لین، ۲۰۱۴، ۶۷، ۶۹-۷۰؛ چن، ۱۹۱۱، ۴۸).

در تفسیر وانگ از مفاهیم تعهد فرزندی و وفاداری، و طرح موضوعات مرتبط با اقتصاد و مصرف گوشت، قمار، شراب و تأکید بر مسئله معیشت، باید تجربه زیسته وانگ و انتظارات سیاسی و اقتصادی او را در بحران‌های سیاسی و اقتصادی اواخر دوره مینگ مد نظر قرار داد.

۸. نتیجه

وانگ‌دی‌یو، در مقام یک ادیب کنفوسیوسی و متکلم مسلمان، مفهوم بنیادین «تعهد فرزندی» (شیائو) را از بستر صرفاً اخلاقی-آیینی آن بیرون کشید و به شالوده‌ای برای

1. Jingji
2. Jing Shì jì Wù
3. Jing Guó jì Mǐn
4. Fù guó xué

صورت‌بندی هم‌زمان سیاسی و اقتصادی بدل ساخت. او با قرار دادن وفاداری و اطاعت از خداوند در مرتبه‌ای فراتر از اطاعت از فرمانروا و والدین، ساختار عمودی وفاداری کنفوسیوسی را حفظ کرد، اما مشروعیت نهایی آن را به اراده خالق گره زد. در نتیجه، مسئولیت امپراتور در مقام «فرزند آسمان» برای سامان‌دهی امور اقتصادی و تأمین معاش مردم، نه به عنوان یک حق خودبنیاد سیاسی، بلکه همچون وظیفه‌ای در برابر پروردگار باز تعریف شد. این دقیقاً پاسخ پرسش بنیادین پژوهش است: نگرش اقتصادی وانگ، در بحران‌های سیاسی-اقتصادی اواخر مینگ، عبارت بود از بازآرایی مفهوم تعهد فرزندی در هیئت مفهومی سیاسی-اقتصادی که در آن تأمین رفاه و معیشت جامعه، هم‌زمان هم وظیفه‌ای در قبال والدین-حاکم و هم عبادتی در برابر خداوند محسوب می‌گردید. این نگرش کاملاً با الگوی پیشامدرن چینی هم‌پوشانی دارد که در آن «اقتصاد» به مثابه حوزه‌ای مستقل از سیاست و اخلاق فهم نمی‌شد، بلکه در زندگی اجتماعی، سیاسی و فرهنگی درهم‌تنیده بود. وانگ همچون دیگر اندیشمندان کنفوسیوسی، دولت و در رأس آن امپراتور را مسئول هماهنگی اقتصادی، برقراری عدالت توزیعی و برآوردن نیازهای ضروری مردم می‌داند. تفاوت اساسی او در این است که این وظیفه را به یک الزام الهیاتی پیوند می‌زند؛ به سخن دیگر، خدمت به والدین و وفاداری به حاکم زمانی معنا می‌یابد که در خدمت به خالق و در جهت رفع نیازهای مخلوقات به کار گرفته شوند. به این ترتیب، مفهوم «تعهد فرزندی» در اندیشه وانگ از یک مفهوم اخلاقی صرف فراتر رفته و به «مفهوم بنیادین سیاسی-اقتصادی» تبدیل می‌شود که هم‌زمان مشروعیت سیاسی، انسجام اجتماعی و معیشت عمومی مسلمانان را به یکدیگر پیوند می‌زند. گفتنی است وانگ دی‌یو تنها منبع مکتوب بازمانده از یک متفکر مسلمان چینی در این زمینه است که در آن یک صورت‌بندی منسجم سیاسی-اقتصادی با تکیه بر میراث مفهومی کنفوسیوسی و بازخوانی توحیدی آن ارائه می‌شود. بنابراین پژوهش حاضر در حکم گشایش دریچه‌ای نخستین به حوزه‌ای مغفول: تاریخ اندیشه سیاسی-اقتصادی مسلمانان در ساختار امپراتوری چین در دوره میانه است. این

مطالعه زمینه‌ای اولیه فراهم می‌آورد تا در گام‌های بعد بتوان به پرسش‌هایی از این دست پرداخت: چگونه مسلمانان بعدی این میراث مفهومی را تداوم بخشیدند یا آن را دگرگون کردند؟ کدام تنش‌های عملی میان الزامات فقهی - اقتصادی اسلام و سیاست‌های اقتصادی دولت مینگ پدید آمد؟ و چه نسبتی می‌توان میان نگرش وانگ و عملکرد اقتصادی واقعی جوامع مسلمان آن دوره برقرار کرد؟ پاسخ به این پرسش‌ها در گرو پژوهش‌های میان‌رشته‌ای آتی است که هم‌زمان منابع اسلامی، کنفوسیوسی و تاریخ اجتماعی - اقتصادی چین را در افق نگاه خود قرار دهند.

سپاسگزاری

این مقاله برگرفته از رساله دکتری با عنوان «حیات اقتصادی مسلمانان چین در دوره سلسله مینگ (۱۳۶۸-۱۶۶۴ م/۷۶۹-۱۰۵۴ ق)، با تکیه بر شرق چین» در دانشگاه تربیت مدرس است.

تعارض منافع

هیچ‌گونه تعارض منافع از سوی نویسندگان گزارش نشده است.

حمایت مالی

این پژوهش از سوی هیچ ارگانی حمایت مالی نشده است.

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۱۲۲

دوره ۱۸، شماره ۴

پاییز ۱۴۰۵

پیاپی ۷۲

منابع

- آندرسون، ن. آ. (۱۳۹۴). درباره تاریخ مفاهیم راینهارت کوزلک. در حیدری و دیگران (ویراستاران)، نظریه و واقعیت. تهران: انتشارات تیسرا.
- بیانی، شیرین (۱۳۷۱). دین و دولت در ایران عهد مغول: از تشکیل حکومت منطقه‌ای مغولان تا تشکیل حکومت ایلخانی (جلد ۱، هادی عالم‌زاده و رضا فرخ‌فال، ویراستاران). تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- رامهریزی، ناخدا بزرگ شهریار (۱۳۴۸). عجایب هند (ترجمه محمد ملک‌زاده). تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- ریچی، متیو (۱۳۸۷). چین‌نامه (ترجمه محمد زمان؛ مقدمه، تصحیح و مقابله با ترجمه‌های کهن از چینی، انگلیسی و ایتالیایی: لوجین؛ پیشگفتار مظفر بختیار). تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب.
- کوزلک، راینهارت (۱۴۰۱ ب). مقدمه‌ای بر مفاهیم بنیادین تاریخی: تاریخ تحول مفهوم بحران (ترجمه بهرام جودی، چاپ اول). تهران: انتشارات گام‌نو.
- کوزلک، راینهارت (۱۴۰۱ الف). تاریخ مفهومی: بنیان‌های نوین نظریه تاریخ (ترجمه عیسی عبدی). تهران: نشر فرهنگانه.
- میلز، جی. وی. جی (۱۳۹۹). سفرنامه ماهوان: شگفتی‌های راه ابریشم از چین تا ایران بر اساس نسخه فنگ‌چینگ چون (ترجمه سعید کریم‌پور، چاپ دوم). تهران: انتشارات ققنوس.
- Baishouyi. (1992). *Baishouyi minzu zongjiao lunji* [Collected essays on ethnicity and religion]. Beijing Shifan Daxue Chubanshe. [In Chinese]
- Ben-Dor Benite, Z. (2005). *The Dao of Muhammad: A cultural history of Muslims in late imperial China* (Vol. 248). Brill.
- Ben-Dor Benite, Z. (2008). The Marrano emperor: The mysterious bond between Zhu Yuanzhang and the Chinese Muslims. In S. Delivré (Ed.), *Long live the emperor: Uses of the Ming founder across six centuries of East Asian history* (pp. 275–308). Harvard University Asia Center.
- Broomhall, M. (1910). *Islam in China: A neglected problem*. Morgan & Scott.
- Chan, A. K. L., & Tan, S.-H. (Eds.). (2004). *Filial piety in Chinese thought and history*. RoutledgeCurzon.
- Chen, H. (1911). *The economic principles of Confucius and his school*. Longmans, Green & Co.
- Constant, F. (2013). *The mandate of Heaven and the Great Ming Code*.
- Du, S., & Chen, J. (1998). *Huihui tianwenxue shi yanjiu* [A study of the history of Hui astronomy]. Ningxia Renmin Chubanshe. [In Chinese]

- Elman, B. A. (2000). *A cultural history of civil examinations in late imperial China*. University of California Press.
- Farmer, E. L. (Ed.). (1995). *Zhu Yuanzhang and early Ming legislation: The reordering of Chinese society following the era of Mongol rule* (Vol. 34). Brill.
- Jiang, Y. (2005). *The Great Ming Code (Da Ming lü)*. University of Washington Press.
- Jinbo, L., & Huihua, N. (2012). Confucian filial piety, economic growth and divergence among civilizations. *Social Sciences in China*, 33(4), 69–88. <https://doi.org/10.1080/02529203.2012.731802>
- Li, Q. H., Ma, Y. H., Wang, N., Hu, Y., & Liu, Z. Z. (2020). Overview of the plague in the late Ming dynasty and its prevention and control measures. *Traditional Medicine Research*, 5(3), 136–144. <https://doi.org/10.12032/TMR20200222166>
- Lin, C., Peach, T., & Fang, W. (Eds.). (2014). *The history of ancient Chinese economic thought*. Routledge.
- Murata, S. (2000). *Chinese gleams of Sufi light: Wang Tai-yü's Great Learning of the Pure and Real and Liu Chih's Displaying the Concealment of the Real Realm, with a new translation of Jāmī's Lawā'ih by William C. Chittick*. State University of New York Press.
- Murata, S. (Ed.). (2017). *The first Islamic classic in Chinese: Wang Daiyu's Real commentary on the true teaching*. State University of New York Press.
- Murata, S., Lee, C. Y., Liu, Y., Ma, M., & Yang, G. (2023). *The Islamic-Confucian synthesis in China*. Bloomsbury Academic.
- Petersen, K. (2013). The heart of Wang Daiyu's philosophy: The seven subtleties of Islamic spiritual physiology. *Journal of Sufi Studies*, 2(2), 177–201. <https://doi.org/10.1163/22105956-12341254>
- Petersen, K. (2018). *Interpreting Islam in China: Pilgrimage, scripture, and language in the Han Kitab*. Oxford University Press.
- Radice, T. (2017). Confucius and filial piety. In A. K. L. Chan (Ed.), *A concise companion to Confucius* (pp. 185–207). Wiley Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118783863.ch9>
- Rawski, T. G., & Li, L. M. (Eds.). (2018). *Chinese history in economic perspective* (Vol. 13). University of California Press.
- Reid, A. (1993). *Southeast Asia in the age of commerce, 1450–1680: Vol. 2. Expansion and crisis*. Yale University Press.
- Robert Andre LaFleur. (2016). *Books that matter: The Analects of Confucius*. The Great Courses.

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۱۲۴

دوره ۱۸، شماره ۴

پاییز ۱۴۰۵

پیاپی ۷۲

- Rossabi, M. (2015). *From Yuan to modern China and Mongolia: The writings of Morris Rossabi* (Vol. 6). Brill.
- Rowe, W. T. (2009). *China's last empire: The Great Qing*. Harvard University Press.
- Sima Qian. (1994). *The Grand Scribe's Records* (Vol. 7). Indiana University Press.
- Steinhardt, N. S. (2018). *China's early mosques*. Edinburgh University Press.
- Wain, A. (2016). Islam in China: The Hān Kitāb tradition in the writings of Wang Daiyu, Ma Zhu and Liu Zhi, with a note on their relevance for contemporary Islam. *Islam and Civilisational Renewal*, 7(1), 27–46.
- Wang, D. (1999). *Qingzhen daxue* [The Great Learning of Islam]. Ningxia Renmin Chubanshe. [In Chinese]
- Wang, D. (1999). *Zhengjiao zhenquan* [A true explanation of the orthodox teaching (Islam)] (Y. Zhengui & T. Dajun, Trans.). Ningxia Renmin Chubanshe. [In Chinese]
- Yuxiu, M., & Feng, C. Q. (2013). The study of Islam and Islamic economic thought in China. *World Journal of Islamic History and Civilization*, 3(1), 21–27. <https://doi.org/10.5829/idosi.wjihc.2013.3.1.3103>
- Zhang, C. E. (2020). *Performing filial piety in Northern Song China: Family, state, and native place*. University of Hawai'i Press.
- Zong, Y. (2016). Between praise and prohibition: How the Ming state coped with extreme filiality. *Ming Studies*, 73, 30–50. <https://doi.org/10.1080/0147037X.2016.1142178>